

MISLOVICS ERZSÉBET – MICHAEL K. SILBER

Sikertelen térítési történet a 18. században

A tanulmány célja egy magyarországi 18. századi sikertelen térítési történet irodalmi megjelenítésének és történeti forrásainak metodológia elemzése.

1925-ben a *Jewish Quarterly Review*-ban Heinrich Flesch rövid bevezetővel ellátott forrásközleményben jelentette meg egy ismeretlen szerzőtől származó, német nyelvű, héber betűkkel leírt kézirat angol nyelvű fordítását.¹ Az irodalmi mű szerinte vélhetően 1788 körül íródott. A kézirat sorsáról a közlő a következőket árulta el: A dédnagyapjának, Joseph (Juspa) Fleschnek (1788–1854) a birtokába került. A dédnagyapa a moráviai Gross Meseritschben² született, kora elismert talmud tudósának számított. 1825-től Magyarországon élt, előbb Nyitrán, majd Császtán, Rajkán, illetve Veszprémben.³ Ez utóbbi helységben rabbi pozíciót töltött be. Mivel a történet a veszprémi katolikus egyházmegyében bekövetkező eseményekhez kapcsolódik, vélhetően emiatt juthatott a tulajdonába a kézirat. A történet közlője, Dr. Heinrich Flesch (1875–1942) Nagymartonban⁴ született, majd Dolni Kounice (Morvaország)⁵ település rabbija lett 1894-ben.⁶ A morvaországi zsidóság elismert kutatója volt. A művet olvasva Heinrich Flesch nem vitatta annak valóságalapját, és megfelelőnek találta a történetben szereplő időpontokat is. Felvetette azonban, hogy a mű tartalmaz pontatlanságokat és téves állítást: így például a Mária Teréziának (1740–1780) tulajdonított törvény, amely szerint minden zsidó csecsemőt keresztény hitre kell téríteni, a valóságban nem létezett.

A kézitről

Heinrich Flesch számára nem volt ismert, hogy létezett-e további kéziratpéldány. A kézirat jelenlegi lelőhelye: Archival Collections of the National Library of Israel, a jelzete: Heb

¹ Flesch, H.: *An Eighteenth Century Narrative of the Attempted Conversion of a Jewish Girl in the Time of Maria Theresa*. The Jewish Quarterly Review, New Series, vol. 15. (1925) No. 3., Jan, 389–407. A folyóirat jelenlegi kiadója, Prof. David Myers közlése szerint a Flesch által benyújtott tanulmány kézírata nem szerepel a folyóirat archívumában. Ennek következtében nem lehet meghatározni, ki készítette az angol fordítást. A közép-európai zsidóság körében a 18. század közepéig elfogadottnak számított a héber karakterekkel leírt német nyelvű írás és publikálás. Magyarországon egészen 1919-ig heti három alkalommal ilyen formában jelent meg az *Allgemeine Jüdische Zeitung* című folyóirat.

² Velké Meziříčí, város Csehországban.

³ Nyitra (Nitra) ma város Szlovákiában, egykor a Magyar Királyságban Nyitra vármegye székhelye. Császa Baranya megyei kisközség. Rajka egykor az Eszterházy család Moson megyei mezővárosa.

⁴ Nagymarton (Mattersdorf) ma kisváros Ausztriában, egykor a Magyar Királyság Sopron vármegyéjében az Eszterházy család mezővárosa.

⁵ Dolni Kaunice (németül Kanitz) csehországi település.

⁶ Flesch, Heinrich Dr.: *Die Familie Flesch*. Brünn, 1914.

8°5710. Terjedelme mintegy 20 oldal. A kézirat német nyelvű, azonban héber betűkkel jegyezték le.

A mű mind műfaját, mind pedig tartalmát tekintve egyedi és egyedülálló forrásnak számít Magyarország és a zsidóság 18. századi történelmére vonatkozóan. E századból a zsidó közösségek életébe főként a magyarországi kormányzervek iratanyagában átiratként, esetleg másolatban fennmaradt, közösségek vagy magánszemélyek által írt kérelmek mint belső források engednek bepillantást. Emellett külföldi utazók naplói, például gróf Hofmannsegg 1793–1794-es utazásai adnak tanúbizonyságot egy-egy zsidó közösség létéről.⁷ Továbbá külföldi kereskedők naplói, visszaemlékezései tesznek említést zsidó közösségekről (ilyen a lengyelországi Ber Bolechow borkereskedőé).⁸ Az áttérési történet kéziratának egyedisége keletkezési idejében (18. század), illetve abban rejlik, hogy szerzője a zsidó értelmiség soraiból került ki, alaposan ismerte a magyarországi jogi viszonyokat, a keresztény és zsidó társadalom közötti kapcsolatrendszert.

A kézirat műfaját tekintve a gesztához áll közel, noha az újkorban íródott. A történetben a valóság, a költészet és a képzelet ötvöződik. Túlmutat a krónika műfaján, mivel a szerző nem ragaszkodik a kronológiai sorrend következetes betartásához, azonban fontos szerep jut az ok-okozati összefüggések bemutatásának. Bár a geszta műfajában általában a hitelesség kevésbé érvényesül, a jelen alkotásban a szavahihetőség hangsúlyos elem marad.

A kézirat szerzőjéről

A kéziratot 1778-ban vetette papírra szerzője, kiléte ismeretlen. A történet 1776-ban veszi kezdetét, tehát kortárs rögzítette a lejátszódó eseményeket. A szerző szabadkodik stílusa miatt. Valójában azonban szókincse, idézetei magasan képzett, művelt ember benyomását keltik. A német nyelven írt, de héber betűkkel lejegyzett kézirat árulkodó lehet tanulmányaira nézve. A bibliai és rabbinikus frázisokra történő utalásai mellett a kézirat tematikája és megszerkesztettsége is alátámasztja ezt a feltételezést. Gondosan ügyel a szerző az események időrendbeli ábrázolására, a történet szereplői külső és belső karakterének megismertetésére. Ehhez gyakran párbeszédet használ eszközül, a keresztény világi és egyházi előjárókkal folytatott érveléseken keresztül, a fogvatartott lányt helyezve középpontba. A kortárs szemszögből mutatja be a kor egyházpolitikai elveit a térítésre vonatkozóan, a zsidó társadalom és keresztény társadalom viszonyrendszerét. Ehhez vélhetően segítségül hívta a korabeli dokumentumok tartalmát. Ennek ismeretéhez pedig latin és magyar nyelvtudás is szükségeltetett.

A szerzőt műve megírásakor a zsidó gyermekek elkeresztelésének⁹ korabeli növekvő veszélye inspirálhatta. 1762–1782 között ismétlődő uralkodói rendeletek bizonyítják a zsidóság és a falusi, missziós tudatot magáénak valló lakosság közötti feszültséget. Az a tény, hogy a szerző héber betűkkel jegyezte le művét, egyértelművé teszi, hogy azt belső használatra szánta. Kérdéses azonban, hogy a zsidó társadalom mennyire érthetett volna meg egy német nyelvű művet.¹⁰ Másfelől a munkában Mária Terézia királynő bírálata is megjelenik,

⁷ *Gróf Hofmannsegg utazása Magyarországon 1793–1794-ben.* Budapest, 1887. 119.

⁸ Wischnitzer, Mark: *The Memoirs of Ber of Bolechow, 1723–1805.* London, 1922.; reprint New York, 1973. 90., 122–123.

⁹ Tanulmányunkban az esetünkben félrevezető *megkeresztelés*, illetve *kikeresztelés* helyett a 19. században kifejezetten a zsidó gyermekek keresztény vallásra keresztelését jelölő *elkeresztelés* szakkifejezést használjuk.

¹⁰ II. Józsefnek a német nyelvű normaiskolák bevezetésére vonatkozó rendelete előtt a magyarországi zsidóság körében a német nyelv ismerete nem volt széles körben elterjedt. Érdekes, hogy az el-

aki támogatta a térítés folyamatát. Végül a szerző a zsidó közösségek összefogására hívja fel a figyelmet, mert szerinte a fenyegető veszélyt csak így lehetséges elhárítani, és így képesek sikert elérni. A vallásához állhatatosan ragaszkodó gyermek eszményképe e mű megírásának okaként egy másik lehetőséget is felvet: Ez pedig minden újítás, a külső társadalom kihívásaival szembeni ellenállás és ragaszkodás a hagyományos értékrendhez. Ugyanakkor Magyarországon az 1770-es években a tradicionális értékrend meghatározó volt a zsidó társadalom körében – így ez az értelmezés csupán akkor nyerhetne létjogosultságot, ha új adatok révén kiderülne, hogy a szerző jóval később, a 19. század elején írta meg e művet.

A történet és annak hitelessége

A szerző 1776-ra teszi az események kezdetét. Történetében a zsidó gyermekek megkeresztelésére vonatkozó rendelet híre elérkezik egy Gilibének nevezett helységbe (az eredeti iratban gimel, lamed, bét és ájin betűkkel jelezve). A helybeli pap ezt az időpontot véli alkalmasnak az egyik helyi zsidó lakos, R. Hirsch Leib elleni fellépésre. Állítása szerint Hirsch Leib tizenegy éves Gitel nevezetű kislányát születésekor a bába megkeresztelte. A szülők tiltakozása ellenére a gyermeket szüleitől elragadják, és a helyi plébánoshoz, majd a nemeshez, később pedig az árvaházba szállítják át. (Az elemzés a későbbiekben rámutat az irodalmi túlzásokra.) A kislány azonban hű marad zsidó hitéhez. Elszántsága előtt mind az egyházi, mind pedig a világi méltóságoknak meg kell hajolniuk. A lány szabadon bocsátása egyéni hősiessége mellett az érte kiálló zsidó közösségek példaértékű összefogását, valamint a legmagasztosabb eszmei érték, a vallásba vetett hit győzelmét állítja a középpontba.

A kézirat angol nyelvű fordításának megjelentetőjeként Flesch nem kételkedett a történet valódiságában. Az események helyszínéként a mű alapján a veszprémi püspökség területét jelölte meg. A feltüntetett zsinagógai naptár szerinti időpontokat is megfelelőnek vélte.

Az irodalmi mű első olvasatra kissé hihetetlennek tűnt, kiváltképpen a végkifejlet, a kislány szabadon bocsátása. Hiszen egy családjától elszakított gyermek, még ha tizenegy éves is, hogyan lenne képes ellenállni az ígéreteknek, esetleges fenyegetéseknek? Ráadásul a történet közlője által beazonosított Gilibe helység nem létezik Magyarországon. Másfelől azonban a történet másik kulcsfontosságú településeként megjelölt Tolesh településnév alapján a gyökbetűkre hagyatkozva beazonosítható a Tallós helységnév, ahol a korszakban valóban híres konvertita árvaház működött.

A történet háttérének felderítéséhez a szöveghelyzet alapján a következő területekre lehetett fókuszálni:

Időpont: vélhetően 1775–1778 közötti eseményt dolgoz fel a mű.

Földrajzi megközelítés: Mely területekre terjedt ki a veszprémi püspökség fennhatósága? Hol került feljegyzésre e területen áttérés?

Áttérés: Mely esetekben esik szó csecsemők kereszteléséről?

Ez utóbbi kategóriát vizsgálva a következőket állapíthatjuk meg: Mind csecsemő, mind pedig gyermek keresztelésének ügyében számos panasz érkezett a megyéhez és az országos szervekhez (helytartótanács, kancellária).¹¹ A Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár-

beszélő megjegyzi, hogy a fiatal lány, amikor a német nyelv tanulására kényszerülne, hajthatatlanul elutasítja azt. Lásd lentebb az elbeszélés szövegének 10. lapján. II. József reformjaira vonatkozóan lásd: Bányai Viktória: *Zsidó oktatásügy Magyarországon: 1780–1850*. Budapest, 2005.

¹¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kancelláriai Levéltár, A Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Acta generalia (A 39), (a továbbiakban: MNL OL, A 39 (Acta gen.)) 1771/5236., 1772/377., MNL OL, A 39 (Acta gen.) 1777/2990., MNL OL, A 39 (Acta gen.)

rában a korszakra vonatkozóan az Acta Judaeorum (C 29), Acta generalia (A 39), illetve az Acta religionaria (C 40) állagok tartalmazznak benyújtott panaszokat, illetve áttérési ügyekben lefolytatott vizsgálati dokumentumokat. Az 1770-es évekre vonatkozóan 25 panaszos eset fordult elő, mégpedig Pozsony, Trencsén, Somogy, Tolna, Ung, Nyitra, Sopron megyékre vonatkozóan. Ebből négy esetben esett szó bába általi, csecsemőkorban történt megkeresztelésről, közülük kettő Somogy megyében történt. Somogy megye a veszprémi püspök fennhatósága alá tartozott. Ráadásul a két említett eset hivatalos napvilágra kerülése az 1776. év, azaz pontosan a műben megjelölt időpont. Sőt, a két eset forrásanyagának jelentős része a levéltárban egy jelzet alatt, keverve található.¹² Ugyanakkor sem a Gilibe településnév, sem pedig Hirsch Leib neve nem szerepel egyetlen iratban sem. Feltételezhetően a szerző megváltoztatta az érintett nevét.

A két fentebb említett Somogy megyei áttérés eseményei számos ponton egyezést mutatnak – miként láthatóvá válik – a műben szereplő történet cselekményeivel, kisebb-nagyobb eltéréssel. A szereplők nevei, a gyermekek életkora nem mutat egyértelmű azonosítást.¹³ A göllei Matthias (Mátyás) David tizenkét-tizenhárom éves lánygyermekét a bába születésekor életveszély miatt megkeresztelte.¹⁴ A Kilitiben élő Isac Lazar hatéves lányát ugyancsak születésekor keresztelte meg a foki bába, életveszélyre hivatkozva.¹⁵ A két történet már csak azért is figyelmet érdemel a mű elemzése szempontjából, mert a két átkezelés ügyét a püspöki vikárius is együtt kezelte és a dokumentumban egyidejűleg említette.¹⁶ A két térítési eset helyszíneinek neve hasonlóságot mutat a Gilibe településnévvel (ez a későbbiekben láthatóvá válik).

Felmerülhet a gyanú, hogy a kézirat szerzője maga is ismerhette az eseteket, vagy olvashatta a korabeli dokumentumokat. Mintha a két történet nagymértékben hasonló elemeit egymással ötvözve tárná az olvasók elé. Noha főként a göllei eset adataira támaszkodik, a kiliti keresztelési anyag bevonása éppen a helyszín megjelölése miatt válik fontossá. Az irodalmi mű és a források egybevetése meggyőzően mutatja, hogy egy valóságos történetet örökített meg. Ennek alapján az események menetét követve komplex elemzésre adódik alkalom, mely a korabeli egyházi és világi társadalom struktúráját, a keresztény és zsidó társadalom gondolkodásmódját és viszonyrendszerét is megvilágítja.

1777/401., 1777/406. Az ilyen esetek természetesen nem korlátozódtak Magyarországra. Lásd: Caffiero, Marina: *Forced Baptisms: Histories of Jews, Christians, and Converts in Papal Rome*. Trans. Cochrane, Lydia. Berkeley – Los Angeles, 2012.

¹² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Helytartótanácsi levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Acta religionaria, (C 40), Lad P. Fasc. 47. (a továbbiakban: MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47.)

¹³ A történeti forrásokban szereplő neveket a dokumentumokban szereplő formában és helyesírással közöljük. A források döntő többsége latin nyelvű, és mivel a nevek átírása nem minden esetben egyértelműsíthető, illetve hibalehetőséget hordoz magában, az ott olvasott formában idézzük a neveket.

¹⁴ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/1634.

¹⁵ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/1522.

¹⁶ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/2156.

Az irodalmi mű eseményei – forrásbeli bizonyítékok*Rendelet, amely nem létezett*

A kézirat szerzője 1776-ra tette a sikertelen térítési történet kezdetét. Az eseményeket a zsidóságra nézve végzetes rendelet uralkodói kibocsátása indította el, mely rögzítette, hogy minden újszülött zsidó gyermeket nemre való tekintet nélkül meg kell keresztelni.¹⁷

Valójában e nyitófejezet a történet gyenge pontja, amely az egész hitelességét kétségbe vonhatná, hiszen ilyen rendelet nem létezett. Az áttérések ügyét XIV. Benedek pápa¹⁸ korábban rendezni kívánta az 1747. február 28-ai *Postremo mense* instrukciójában, majd pedig 1751. december 15-ei *Probe te* konstitúciójában adott útmutatást a vallást változtatni kívánók ügyében. Eszerint az áttérni szándékozó gyermek akaratát a szülők nem befolyásolhatják. Az áttérést érettséghez kötötte, de szerinte ez már egy hétéves gyermeknél adott.¹⁹ Mária Terézia híres volt katolikus hitbuzgalmáról, azonban az egyházi ügyekben a pápai rendeletek kihirdetését uralkodói jóváhagyáshoz kötötte. Országos szinten a zsidó közösségek tagjai panasszal éltek az uralkodó előtt, mivel csecsemőket, avagy fiatalokú gyermekeket bábák vagy helyi papok megkereszteltek. A bábák gyakran csak évek múltával vallottak tettükről. Mária Terézia ezért 1762-ben rendeletileg – büntetés terhe alatt – megtiltotta a bábáknak a zsidó gyermekek megkeresztelését.²⁰ Sőt, 1775-ben megerősítette ezt.²¹ Egyetlen esetben tett kivételt: ha a megszületett gyermek nem mutatott életjelet, avagy életveszély fenyegette. Mindez elegendő alapot biztosított a bábák számára a csecsemők megkeresztelésére. Az 1775. évi uralkodói megerősítő rendelet továbbá az is hangsúlyozza, hogy a gyermekek hétéves korukban kérhetik a megkeresztelésüket, idősebb korban pedig az uralkodóhoz fordulhatnak a kérelmükkel.²²

A kézirat szerzője vélhetően nem félrevezető információ birtokában írta le a rendelet tartalmát, sokkal inkább annak veszélyeit tárta az olvasó elé, Mária Terézia rendeletét irodalmias formába átültetve.

A hely meghatározása

A kézirat szerzője szerint az említett rendelet híre elérkezett a Somogy megyei Gilibe helységbe, ahol a helyi pap rossz viszonyt ápolt a helyi zsidó lakosokkal.²³

A kéziratban szereplő gimel, lamed, bét és ájin betűk feloldásaként Heinrich Flesch Gilibe néven azonosította a települést. A levéltári forrás alapján a két keresztelési ügy helyszínei: Kiliti és Gölle, mindkettő Somogy megyei település. A kézirat szerzője vélhetően Kiliti nevét írta le az események színhelyéül, rontott formában. Ez részben a magyar nyelv sajátosságából adódik: a g és k mássalhangzók képzése ugyanazon a helyen, a szájpadrólás végén történik (úgynevezett veláris mássalhangzók), ejtésük során félreérthetők. Félrehallás,

¹⁷ Archival Collections, The National Library of Israel, a jelzete Heb 8°5710. 1. (a továbbiakban: NIL Heb 8°5710.); Flesch: *An Eighteenth Century Narrative*, 391.

¹⁸ XIV. Benedek pápa (Prosper Lambertini) 1740–1758 között viselte a legmagasabb papi méltóságot. *Magyar Katolikus Lexikon*. Budapest, 1932.

¹⁹ *De baptismo Iudaeorum, sive infantium, sive adultorum*. Roma, 1747. Lásd: Caffiero: *Forced Baptisms...*, i. m. 44–46.

²⁰ MNL OL, A 39 (Acta gen.) 1782/7414.; Wolf, G[erson]: *Judentaufen in Oesterreich*. Wien, 1863.

²¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Helytartótanácsi Levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Impressa Circularia (C 23) I. sorozat, 1775. május 16. 1775/2062.

²² MNL OL, A 39 (Acta gen.) 1782/2091.

²³ NIL Heb 8°5710. 1.; Flesch: *An Eighteenth Century Narrative*, 391.

nem megfelelő magyartudás is vezethetett a helységnév torzított változatának használatához. Bármennyire is másként ejtendő és eltérő kiejtésűnek tűnik Gölle település neve, a héber átíratban (gimel, lamed, lamed, ájin/alef) hasonló. Eszerint a kézirat szerzője a két eseményt nyomon követte, és emlékeiben összemósódtak az adatok. Ezt elősegíthette, hogy a veszprémi vikárius maga is egy okiratban szerepeltette a két ügyet. Másfelől az is elképzelhető, hogy csupán a göllei esetre támaszkodik a történet, csupán a helynév átírata sugallja, hogy a Kilitiben zajló térítés története is szerves részét képezte a műnek.

A személyek beazonosítása

A kézirat szerzője szerint a helyi plébános rossz viszonyban állt a helyi zsidó közösséggel, kiváltképpen R. Hirschl Leibbel. Felesége Zipperl volt, a tizenkét éve született lánygyermek neve pedig Gitel.²⁴

A történetben szereplő nevek alapján lehetetlen az azonosítás. R. Hirsch Leib egyetlen dokumentumban sem szerepel a fentebb említett két település lakójaként. A források szerint a göllei kislány édesapja: Matthias (Mátyás) David, a Kilitin élő kislányé Isac Lazar. Az anya neve egyik esetben sem derül ki. A kislányok nevét sem jegyezték le a források, csupán a keresztelésben kapott nevüket: a göllei kislány a Rosalia, míg a Kilitin élő kislány az Eörse (Elisabetha) nevet nyerte el.²⁵ A kézirat szerzője talán tudatosan megváltoztatta az apa nevét, bár ez a további pontos adatok fényében meglepőnek tűnik.

A helyi pap kijelenti a csecsemőkori megkeresztelés tényét

A kézirat szerzője szerint a rendelet hírének hallatán a helyi pap nagy nyilvánosság elé állt, és kijelentette, hogy Hirsch Leib és Zipperl Gitel nevű lányát születésekor a helyi bába megkeresztelte szentelt vízzel. A pap ezt be is jegyezte az anyakönyvbe. Jelentette a megyés püspöknek, feljebbvalójának az esetet, további utasítást várva. Az előljáró azt tanácsolta, várjanak, amíg a gyermek eléri azt a kort, amíg a szüleitől elválasztható lesz, a pap pedig hallgatást rendelt el a bábának. 1776-ban azonban úgy vélte, elérkezett az idő, hogy a már megkeresztelt gyermeket az anyaszentegyházba vezesse.²⁶

A korabeli források szerint mind a göllei, mind pedig a Kilitin élő gyermeket születése után a bába keresztelte meg. Matthias David lányát Elisabetha Berta hatvanöt éves göllei bábaaszony segítette a világra 1763. december 10-én, míg Isac Lazar lányát 1770. január 7-én Molnár Katalin hatvanöt éves foki bába.²⁷ A történetben szereplő tizenegy éves kor egyik esetben sem helytálló. Mind a két bába valóban jelentette a keresztelés tényét a papnak. A göllei bába egy keresztény gyermek egy hónappal későbbi születésekor adott hírt erről. A göllei plébános, Antonius Kalló így 1764. január 11-én értesült a keresztelésről, amit saját bevallása szerint be is vezetett az anyakönyvébe.²⁸ A foki bába a szülést követően három héttel jelezte a keresztelést. A peremartoni pap, Joannes Jantelek 1770 februárjában kapott hírt arról.²⁹ Mind a két pap előljárójához, a veszprémi püspökhöz fordult.³⁰

²⁴ NIL Heb 8°5710. 1., Fleisch: *An Eighteenth Century Narrative*, 392.

²⁵ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/879., 1776/1522.

²⁶ NIL Heb 8°5710. 1., Fleisch: *An Eighteenth Century Narrative*, 392.

²⁷ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/2156.

²⁸ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/879.

²⁹ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/879.

³⁰ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/879.

Hosszú ideig egyik esetben sem történt látszólag semmi. A források rávilágítanak, hogy az események kibontakozásának időpontja valójában nem 1776 januárja, hanem mindkét esetben 1775. A veszprémi előjárónak, Josephus Dravecz esperesnek Isac Lazar lányának ügyében 1775. május 30-án született jelentés, Matthias David lányának ügyében pedig 1775. november 9-én.³¹ Mindez megerősíti azt a feltételezést, hogy az ismeretlen szerző által említett rendelet valójában az 1775. évi uralkodói rendelkezés a vallásváltoztatók ügyében, amely eltiltotta a bábákat a zsidó gyermekek megkeresztelésétől. Az alsó papság hírévé a rendelkezésnek megriadt attól, hogy a már megkeresztelt gyermekek esetében nem sikerül elismertetni az egyház jogát nevelésükre, ezért siettek a nyilvánosságra hozattal. Másfelől talán a bábák riadtak meg a lehetséges következményektől, hiszen a kilátásba helyezett két év börtön elrettentőnek tűnhetett, és ők maguk kérhették a nyilvánosságra hozattal. A rendelet tartalmazta, hogy a megfelelő életkor előtt tilos a gyermekeket megkeresztelni. Márpedig a levéltári forrásokban szereplő gyermekek igen fontos életkori határkőhöz érkeztek: Isac Lazar lánya lassan elérte a hétéves életkort, a korábbi pápai rendelkezés értelmében ekkor keresztény hitre térhetett át. A göllei kislány pedig lassan betöltötte a tizenharmadik életévét, és tizennégy éves korában már kérhette volna keresztény és zsidó tanúk előtt vallásának a megváltoztatását. (Eddig mind a két kislány zsidó hitben nevelkedett.)

A keresztelés tanúi és cáfolói

A kézirat szerzője szerint a pap kinyilatkozta a világi és egyházi szervek felé fordulva, hogy állításának igazolására tanúkat tud felsorakoztatni.³² A műben kellő drámaiságot kölcsönöz a történetnek a pap állítása.

A történeti források azonban sokkal színesebben mutatják be a bizonyítási eljárás folyamatát. Egy ilyen kijelentés ugyanis maga után vonta a megyei, országos szervek, az uralkodó vizsgálatát, a kislány védelmére szót emelő apa kérelmeit. A göllei ügyben a helytartótanács 1776. február 13-án Somogy megyéhez intézett leiratában vizsgálat lefolytatását rendelte el.³³ 1776. március 18-án ugyancsak Somogy megyét utasították Isac Lazar lányának átkeresztelési ügyének kivizsgálására.³⁴ A megye tanúk kihallgatását határozta el. A tanúkihallgatások mind a két esetben keresztény tanúkkal folytak, valamint a bábák vallomását rögzítették.³⁵ A kérdések a gyermek születési körülményeire, a bába jelenlétére és a keresztelés folyamatára vonatkoztak. A tanúk első csoportjába tartoztak a szülésnél jelenlévő asszonyok és a bába. Göllén helyi lakos a bába és a szülést segítő keresztény asszony, Kilitin azonban a bába Siófokról érkezett; úgy tűnik, nem volt helyi bába. A két bába az úgynevezett falusi bábák csoportjába tartozott. Noha Mária Terézia a Helytartótanács útján már 1748-ban elrendelte, hogy a bábák tegyenek vizsgát, a dokumentumok nem említik, hogy vizsgázott bábák lettek volna. Vélhetően anyáról lányra szállt a mesterség fortélyainak elsajátítása.³⁶ A szülésnél jelenlévő asszonyok közül egy-egy mind a két esetben továbbra is rendszeresen járt a kislányokhoz, mivel szoptatódajkaságot vállaltak. E vallomások árulko-

³¹ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/4327.

³² NIL Heb 8°5710. 2.; Fleisch: *An Eighteenth Century Narrative*, 392. sz.

³³ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/879.

³⁴ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/1522.

³⁵ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/ 879., 1776/1522., 1776/1523., 1776/1634., 1776/2156., 1776/2471.

³⁶ Krász Lilla: *A bába történeti szerepváltozása a 18. századi Magyarországon*. Budapest, 2003. 90., 143.

dóak a helyi zsidó és keresztény társadalmak érintkezési pontjairól: A 18. században keresztény bábákat hívtak, sőt keresztény asszonyokat segítségül a szülés levezetésében, majd azt követően azok elhelyezkedhettek a családoknál. Bepillantást nyerhettek életükbe, megismerhették szokásaikat. Épp emiatt nem létezhetett éles elkülönülés a két társadalom között.

A tanúk második csoportját azok a férfiak alkották, akik később értesültek az eseményekről,³⁷ de ez csupán a göllei esetben jelenik meg. A plébános külön tanúk előtt maga is kihallgatta a bábát.

A levéltári forrásanyagban nem csupán egyetlen tanúvallomási jegyzőkönyv lelhető fel: a göllei esetben öt, míg Kilitin hét alkalommal került sor tanúk kihallgatására. A vizsgálat során felmerülő kétségek követelték meg újabb és újabb tanúvallomások rögzítését. A göllei keresztelés ügyében az első tanúvallomás időpontja 1776. március 3., Kilitin pedig 1776. március 28. Mind a két esetben a szülést segítő asszonyok tanúsága szerint a világra jött lánygyermek egészséges volt. Sőt, a később szoptatódajkaként elhelyezkedő asszonyok a következő hónapban sem fedezték fel a csecsemőkön a gyengeség leghalványabb jelét sem. A szülés után, miként vallomásukban kifejtik, alkalom sem adódott volna keresztelésre, mivel a családtagok gyorsan körbevették az újszülöttet. Sőt, Kilitin sem az anya, sem az apa nem is engedte születése után a kislányt megfürösztetni.³⁸ A többszöri visszautasítás utalhat arra, hogy a bába mindenképpen meg akarta fürdetni a kislányt, ami felkelthette a család gyanakvását, ami jelezheti a keresztelési ügyek miatti óvatosságot. A keresztény bábát beengedik a házba, azonban folyamatosan figyelik. A születést követően a rokonok igyekeznek meggátolni a titkos keresztelésnek még a látszatát is, az apa nem véletlenül tartja távol a bábát a csecsemőtől.

A bábák tanúvallomásai azonban részletekben eltérnek ettől. A foki bába, Molnár Katalin maga is elmondta vallomásában, hogy az apa nem engedte az újszülött megfürdetését. Ő maga már ekkor bágyadtnak találta a csecsemőt. Másnap reggel, amikor kötelességét végezve ismét visszatért a gyermeket megfürdetni, úgy vélte, nincs a gyermeknek reménye az életre, ezért eldöntötte, megkereszteli. A fürdővizet felmarkolta háromszor, majd a következő magyar mondatokat mondta: „Én tégedet megkeresztellek az Atyának és Fiúnak és Szent Lélek Istennek a nevében. Ámen, Eörse legyen a neved.” A papnak a szülést követően három héttel jelentette az esetet.³⁹ Joannes Jantelek megerősítette a bába tanúvallomását a keresztelés indokára (életveszély), illetve időpontjára vonatkozóan.⁴⁰

A göllei keresztelési esetben a tanúvallomásoknak két csoportja különíthető el: a hatóságok és a parókus által lefolytatott vizsgálat során keletkezetteké. A bába, a hatvanöt éves Elisabetha Berta a tanúvallomások során ellentmondásba keveredett a keresztelés időpontját illetően. Vallomása szerint a születést követő napon kötelessége szerint ellenőrizni ment a gyermek állapotát, és bágyadtnak találta. Elvitte megfürdetni, és ott fogta a hűtő (valószínűleg hűtő, azaz hideg) vizet, és alattomban az Atyának és Fiúnak és Szent Lélek Istennek nevében Rosalianak keresztelte.⁴¹ Ugyanakkor e vallomást a keresztény férfiak tanúvallomása cáfolta. Ugyanis a pap a házába hívta Franciscus Bodot, Franciscus Puskát és Ladislaus Eskét, amikor a bába bejelentette a keresztelés tényét. Előttük pedig a keresztelés idejét és módját úgy adta elő, hogy a gyermeket azonnal, a születése után egy órával kereszt-

³⁷ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/1634.

³⁸ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/2156.

³⁹ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/2156.

⁴⁰ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/2156.

⁴¹ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/879.

telte meg, mivel látta annak elfeketését.⁴² A szülésnél jelenlévő asszonyok szerint erre nem lehetett alkalma, ezért a pap felelősségre vonta a bábát. A bába ekkor módosított a vallomásán. E kihallgatások eredményeként Göllén a keresztelés ténye nyílt titokká vált a helyi keresztény társadalom körében. Erről a szoptatós dajka vallomása számol be. Helena Deák, ötvenhét éves göllei lakos, Michael Bíró felesége másoktól hallotta, hogy a gyermeket megkeresztelték. A hír azért is igaznak tűnt számára, mivel a plébános addig tiltotta, hogy keresztény asszonyok szoptatós dajka állást vállaljanak zsidó családoknál. Ebben az esetben viszont kifejezetten engedélyezte, mivel a plébános szerint keresztény gyermeket lehet táplálni.⁴³

A bábák tanúvallomásai többféle információt rejtenek magukban. Az orvosok hiánya vagy drágasága a szülőket arra ösztönözte, hogy a bábát hívják a szülés levezetéséhez. Annak feladata nem merült ki a gyermek világrajövetelével, utána ellenőrizte az újszülött állapotát. A bábák feladatait 1745-ben Pozsony város főorvosa, Torkos Jusztusz János hét pontban foglalta össze. Az instrukció negyedik pontja a gyenge, már haldokló csecsemők keresztelésének módjára vonatkozott. Később 1770-ben az egészségügy és a bábaügy szabályzata (*Sanitatis normativ*) szintén tartalmazta az életveszélyben lévő újszülöttek megkeresztelését (ötödik pont).⁴⁴ A 18. században a források keresztény bábákról tudósítanak. Ők mélyen vallásosok voltak. Ennek jele, hogy a foki bába vallomásában közli, nem vette volna a lelkére (azaz nem akarta a lelki üdvét elveszíteni), ha a gyermek elhalálozik, és ő nem adja fel neki a keresztséget. A bábák a gyermekek születését a papoknak jelentették, akikkel így mindennapi kapcsolatban álltak. A papok által hirdetett elvek nagymértékben befolyásolhatták nézőpontjuk alakulását, hiszen a falusi bábákat a helyi pap vizsgáztatta, és ő ismertette velük a keresztelés módját.⁴⁵ A bábák körében kialakuló missziós tudat nem elszigetelt jelenség. Mind a két bába ugyanúgy mondja el a keresztelés módját, azaz körükben ismert volt a keresztelés technikája. Ez nem meglepő, hiszen a falusi népesség körében elfogadottnak számított a szárazkeresztelés, vagyis az, hogy ha úgy tűnt, a gyermek nem marad életben, a bábát kérték fel a keresztelésre, féltve a gyermek lelki üdvét. Az említett két keresztelési esetben a tanúk részéről sem merült fel a bábák erkölcsi támadhatósága (rosszindulat, avagy alkoholizmus), noha hasonló esetekben ezek érvként szolgáltak a keresztelés tényének cáfolatához.

A bábák és a lakosok tanúvallomásait a megye és országos szervek is értékelték. Az információ áramlására utal, hogy a családfők kérelmeikben reagáltak a vallomásokra, sőt azokra építették érvelésüket. Matthias David felhívja a figyelmet a bába ellentmondó nyilatkozataira, arra a tényre, hogy a gyermekét többen egészségesnek látták. Sőt, maga az apa hívja fel (1776. március 26.) a helytartótanács figyelmét az említett 1775. évi uralkodói rendeletre.⁴⁶ A Kilitin élő Isac Lazar a bába valótlan állítására alapozza érvelését (1776. április 20.), mondván, az egészséges gyermeket nem keresztelhetette meg életveszély miatt.⁴⁷ A vizsgálat folytatódott, az uralkodó kiemelt jelentőséget tulajdonított a bábák felelőssége megállapításának.⁴⁸ A szülők kérelmei hiábavalónak bizonyultak. A tanúvallomások kétséget ébresztettek ugyan a göllei esetben, ezért többszöri vizsgálatban minden kétséget kizáró

⁴² MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/1523.

⁴³ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/2901.

⁴⁴ Krász: *A bába történeti*, 90.

⁴⁵ Krász: *A bába történeti*, 143.

⁴⁶ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/879.

⁴⁷ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/1522.

⁴⁸ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/3140.

tisztázást kérelmeztek a hatóságok,⁴⁹ Kilitin azonban egyértelműnek vélték a keresztelés tényét.⁵⁰ Mind a kormányzervek, mind az uralkodó szem előtt tartották a keresztség szentségének eltörölhetetlenségét, azaz akit egyszer megkereszteltek, az keresztény marad, és végső véleményük formálásában ez döntő befolyással bírt. Másfelől meghatározó súllyal esett latba az a tény, hogy a gyermekek eddig nem részesültek keresztény hitelvekben történő oktatásban, ez pedig a gyermekek szüleiktől és környezetüktől való elválasztását és keresztény hitelvek szerinti nevelését sürgette.⁵¹

Döntés a gyermekek sorsáról

A kézirat szerzője szerint a bába tanúvallomása meggyőzte a döntéshozókat. Ezért 1776. november 15-én küldöttek érkeztek a településre, és a gyermeket a felügyeletük alá vették. A szülőktől sűrű könnyek között ragadták el a kislányt, akit ezután a plébános házába vittek. A pap kedvességgel, meggyőző szavakkal próbálta rábírní hitének megváltoztatására. Azonban mindössze három napig tartotta magánál a gyermeket. Ezután a nemeshez került, aki a meggyőzésben kudarcot vallva börtönbe vetette a kislányt.⁵²

A kézirat szerzője által közölt pontos dátum valójában egy későbbi esemény időpontja, amikor a gyermeket árvaházba szállították át. A levéltári forrás szerint a göllei esetben a Veszprém megyei vikárius 1776. január 11-én kérelmezte Matthias David lányának szüleitől és ismerőseitől való elkülönítését.⁵³ Az ügyek kivizsgálásának időszakában a helytartótanács irataiban központi szerepet kapott a gyermekek keresztény hitelvekre oktatásának fontossága, noha abban a kérdésben még bizonytalanok voltak, vajon hol történjen az oktatás. A göllei kislány esetében 1776. május 29-én keltezett iratában a helytartótanács még ingadozott az egyházi és árvaházi nevelés között.⁵⁴ Szinte ugyanekkor, 1776. május 9-én a Kilitin élő kislány esetében, aki mindössze hat (majdnem hét) éves volt, pedig azt fontolgatták, hogy szüleinél maradjon-e, vagy a plébánosnál nyerjen elhelyezést.⁵⁵ Mindkét ügyben már 1776. május hónap végén arról tudósítanak a források, hogy a gyermekeket erőszakkal elragadták családtagjaiktól, és a plébánián helyezték el.⁵⁶ Az apa kérelmei és a további vizsgálati anyagok adatai szerint 1776. augusztus 23-án a Kilitin élő kislány a peremartoni pap felügyelete alatt állt; a göllei kislányról 1776 szeptemberében az olvasható, hogy már májusban elvitték otthonról.⁵⁷

A gyermekek további sorsáról Mária Terézia és II. József leiratai árulkodnak, amelyeket a kancellária közvetített a helytartótanácsához. A helytartótanács erről tájékoztatta a megyét, eszerint az árvaházban való elhelyezés is szóba kerül.⁵⁸ A Veszprém megyei vikárius 1776. augusztus 23-án kelt feliratában támogatja a gyermekek tallósi árvaházba való átszállítását.⁵⁹ A végső szót Mária Terézia leirata mondta ki: 1776. szeptember 20-án elrendelte,

⁴⁹ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/2901.

⁵⁰ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/2471.

⁵¹ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/879.

⁵² NIL Heb 8^o5710. 2-5.; Fleisch: *An Eighteenth Century Narrative*, 392–396.

⁵³ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/879.

⁵⁴ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/4327.

⁵⁵ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/2471.

⁵⁶ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/2471., 1776/2968.

⁵⁷ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/4635., MNL OL, A 39 (Acta gen.) 1776/2717.

⁵⁸ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/2717., 1776/4635., 1776/4762., 1776/4837., 1776/5093.

⁵⁹ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/2825.

hogy a gyermekeket árvaházban kell elhelyezni.⁶⁰ A göllei kislány életkora azonban elgondolkodtatta az uralkodónőt, hiszen a kislány tizenhárom év körüli volt. Ezért az 1776. szeptember 26-ai kancelláriai leirat tudatta a királynő akaratát: hat hétig a gyermeket keresztény hitelvekre kell oktatni, majd árvaházba átszállítani (október végén, november elején). Majd a megfelelő életkor (azaz tizennégy éves kor) elérése után mindkét vallás képviselője előtt a gyermeknek kell kijelentenie, melyik vallást kívánja követni, zsidó hiten marad, vagy katolikus vallásra tér át.⁶¹

Az irodalmi műben szereplő ígéretek és rábeszélés vélhetően a katolikus hitelvekben való oktatást hivatottak ábrázolni. Mind a két kislány hónapokat töltött plébánián, hiszen májustól vélhetően október végéig tartózkodtak a göllei és peremartoni paplakban. A családok ebben az időszakban is mindent megpróbáltak gyermekeik kiszabadításáért. A Kilitin élő kislány apjától mindössze két kérvény maradt fenn (márciusi és áprilisi keltezésűek), azonban a hivatalos iratok később is utalnak az apa beadványaira.⁶² Mária Terézia döntése után a gyermek sorsáról nem lehet többet tudni. A hatéves kislány vélhetően szüleitől elszakítva, idegen környezetben élt. Életkora miatt is fogékonyabbnak bizonyulhatott a keresztény hitelvek és életforma elfogadására. A göllei Matthias Dávid kérelmei azonban egészen az ügy lezárultáig, 1777 májusáig nyomon követhetők, csakúgy, mint lánya sorsának alakulása.⁶³

A kézirat szerzője kiemeli, hogy a kislányt a pap mindössze három napig tartotta magánál, ez azonban a történeti források alapján nem állja meg a helyét. Az irodalmi alkotás szerint ezután a gyermek a nemes felügyelete alá került. Vélhetően a fentebb említett időpontbeli pontatlanság miatt itt az árvaház kurátorára, gróf Franciscus Balassára gondolt a szerző. Balassa gróf Szerém megye főispánja volt 1762–1785 között. 1775-ben került a tallósi árvaház kurátori tisztségébe. A kislány tehát nem a főispán fogságába került, hanem az árvaházba. A szerző igyekezett a történetet színesíteni és a kislány szenvedéseinek és hősiességének nagyságát alátámasztani, ezért formálta át a történeteket.

A zsidó közösségek összefogása

A kézirat szerzője szerint a gyermek érdekében a zsidóság legbefolyásosabb tagjai (az országban Pozsony, míg azon túl Bécs zsidósága) is felemelték a hangjukat. Történetében a kislány négy hónapig raboskodott a nemes börtönében, azaz a megadott dátumok szerint 1776. november 15-től 1777 márciusáig. Ebben az időszakban a közösségek lépéseket tettek a kislány kiszabadításáért.⁶⁴

A történeti forrásokban csupán a pozsonyváraljai közösség kérelmére található bizonyíték. A közösség azonban nem a gyermek árvaházi fogsága alatt, hanem még a vizsgálat kezdeti időszakában tett erőfeszítést azért, hogy a kislányok otthonukban maradhassanak. A pozsonyváraljai közösség mind a két térítési esetben 1776. május elsején (avagy azt megelőzően) írta kérvényét.⁶⁵ Erre valóban reagált a királyi ítélőtábla, ugyanis tanúvallomások felvételét rendelte el, amit a települések végre is hajtottak 1776. május 14-én. Ezek a tanúval-

⁶⁰ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/4683.

⁶¹ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/4837.

⁶² MNL OL, A 39 (Acta gen.) 1776/2717.

⁶³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos levéltára, Helytartótanácsi levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Acta fundationalia (C 39), Lad. E. Fasc. 31. 1777/2133. (a továbbiakban: MNL OL, C 39 (Acta fund.) Lad. E. Fasc. 31.)

⁶⁴ NIL Heb 8^o5710. 5-8.; Fleisch: *An Eighteenth Century Narrative*, 396.

⁶⁵ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/1634., 1776/2471.

lomások igazolták, hogy sem a göllei, sem a Kilitin élő kislány esetében nem történhetett meg keresztelésük közvetlenül a megszületésük után, azaz nem életveszély miatt kereszteltek meg őket. A kéziratban szereplő további közösségi fellépésekre nem található írásos bizonyíték.

Út az árvaházba – időpontok tisztázása

A kézirat szerzője szerint a nemes még utoljára megpróbálta meggyőzni a gyermeket – mindhiába. A kislányt Toleshra kívánták átszállítani. A szülei engedélyt kaptak láthatására, akiknek ígéretet tett, hogy hitéhez hű marad. A szerző szerint a kislány 1776. október 31-én érkezett az árvaházba, szabadulását 1777 májusára keltezi.⁶⁶

A levéltári források nemhogy nem adnak hitelt érdemlő bizonyítékot arra, hogy a kislány az árvaházba való átszállítása előtt valóban találkozhatott a szüleivel, inkább ellenkezőleg, a teljes elszakításra utalnak. Matthias David panaszkodik, hogy lányát elragadták és a plébánosnál tartják. Az alispánhoz történő átszállítást a történeti források nem igazolják. Hangsúlyosabb az a megjegyzés, hogy a kislányt a születési helyéről vitték el, mivel ez a göllei esetre utalhat, hiszen a másik kislányt nem a lakóhelyén tartották a plébánián.

Az említett Tolesh településnév feloldása a gyökbetűkre támaszkodva: Tallós. Az Eszterházy család birtokán 1763-ban nyitotta meg a kapuit az árvaház. Uralkodói kezdeményezésre jött létre, megalapítását gróf Eszterházy Ferenc biztosította, felajánlva tallósi kastályát és tízezer forint tőkét. Az orphanotrophiumba befogadott árváktól Mária Terézia saját vallásának követését kívánta meg.⁶⁷ Élére kurátort neveztek ki, akinek feladatai közé tartozott az árvák felvétele. Az árvaház konvertita jelzővel illelhető, azaz a katolikus hitre áttérő árvák előnyt élveztek a felvételkor. 1776-ban gróf Franciscus Balassa töltötte be a kúratori tisztséget.⁶⁸ Ő már 1776. szeptember 26-án értesítést kapott arról, hogy az árvaházba a göllei Matthias David lányát be kell fogadni.⁶⁹ Később, 1776. november 15-én jelenti, hogy az árvaház befogadta a kislányt, a göllei Rosaliát.⁷⁰ Ez az időpont, amelyet a szerző a plébánián töltött raboskodás kezdeti időpontjának tekint. Művében négy hónapot rögzít a megyebeli raboskodás időszakaként, majd ennek ellentmondva kijelenti, hogy 1776. október 31-én szállították el a kislányt. Vélhetően a történet drámaiságának hangsúlyozása igényelte a kislány szenvedési fokozatainak bemutatását. A tallósi árvaházban való elhelyezés előtti időszak dátumainak szerző általi meghatározása problematikus. A zsinagógai naptár szerint az 5536. év tizenegyedik hónap, Áv, 15. napja július 31-ére esett. Ez sem pontos időpontja a paplakbéli elhelyezésnek. A szerző a kronológiai pontosságot néhány esetben vélhetően a cselekmény kiemelése érdekében mellőzte.

⁶⁶ NIL Heb 8°5710. 8.; Fleisch: *An Eighteenth Century Narrative*, 399.

⁶⁷ Az adományozó gróf Eszterházy Ferenc ugyanakkor a birtoktest egybentartását kérte, illetve fenntartotta magának és utódainak azt a jogot, hogy az intézmény áthelyezéséhez szükséges legyen hozzájárulásuk. 1780-ban ez meg is történt. Az árvaházat a gróf által adományozott szempci fogház épületébe helyezték át. Gönczi Magdolna: *Az árvaházak kialakulása Mária Terézia korában*. Budapest, 1933. 25.

⁶⁸ Gönczi: *Az árvaházak kialakulása*, 28.

⁶⁹ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/5093.

⁷⁰ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/5877.

A tallósi árvaházi időszak küzdelmei

A kézirat szerzője leírta a kislány szenvedéseit: idegen gyermekekkel kellett együtt lennie, iskolába járnia, ahol világi oktatásban részesítették volna, sőt a német nyelv tanulása is szerepelt a tananyagban. A hálótermekben kereszt függött az ágy felett, ezért a kislány inkább a földön aludt. Az étkezéseken tiltott ételeket kellett volna ennie, amit elutasított. A gyermekek, akik már áttértek, meg akarták győzni. Szombaton munkavégzésre akarták bírni. Ő azonban minden ígéretnek és kísértésnek ellenállt, és héberül imádkozott. Sőt, felkeltette az áttérés okozta kételyt az ott élő gyermekekben is. Az uralkodó által előírt három hónap elteltével a kislány szabadságáért küzdők kérték, állítsák választás elé a gyermeket, mely vallást kívánja követni. A kislányt tanító pap jelezte az uralkodónak és a kormányzerveknek a gyermek elszántságát, félve, hogy a konvertita gyermekekre hatást gyakorol, és a zsidó vallás felé fordítja őket. Úgy vélte, célszerűbb lenne hazabocsátani.⁷¹

A levéltári források útján lehetséges nyomon követni a tallósi árvaházban Matthias David lányának a sorsát. A kislány a megérkezése után a piaristák által szervezett iskolába került. Tanítójuk Florianus Dom piarista szerzetes volt.⁷² A források szerint a gyermekeket írni, olvasni tanította, magyarul és németül, emellett rajzolás és a földmérés elsajátítása is szerepelt a tananyagban. Mindez már önmagában szokatlan lehetett a gyermek számára, hiszen nem a megszokott nevelési keretek közé került. A kézirat szerzője ugyan három hónapot említ, valójában azonban a kislány az árvaházban eltöltött első heteiről és viselkedéséről a piarista Florianus Dom 1776. december 3-án írt véleményét kivonatolta, amelyet érdemes idézni: „A göllei zsidó Mathias David lánya, akit Mária Terézia rendelt Tallósba átszállítani, megérkezése óta rendíthetetlenül megmarad zsidó hitében, és elutasítja a római katolikus tanítás elveit. A papi tanítást a keresztény tanokról elutasítja, viszont rendíthetetlen a zsidó hitelvekben. Sőt, ő maga jelentette ki, hogy előbb halna meg, mintsem a zsidó hitet elhagyja. Szigorúan tartja a szombatot, őrizkedik a sertéshús fogyasztásától, a szentélybe való bemenettől elzárkózik, olyan helyiségben, ahol Krisztus képmása van kifüggesztve, nem hajlandó nyugovóra térni. Minden igyekezetem a zsidó hitelvektől való eltántorítására kudarca van ítélve, és kétséges, hogy át lehet-e téríteni. Az árvaházban ehhez az újkeresztény lányka példájához nincs fogható.”⁷³

A dokumentum dátuma azt sugallja, hogy az uralkodónő által előírt, keresztény hitelvekben való nevelés eredményeit foglalta össze a tanító, bár valószínűleg a megszabott határidő előtt.⁷⁴ A pap felismerve az ellenállás fenyegető veszélyét, lemondana a térítésről.

Új uralkodói döntés – másik hely?

A kézirat szerzője szerint azonban az uralkodót a kislány elszántsága még mindig nem győzte meg. Úgy vélte, további próbáknak kell alávetni, célszerű ezt egy másik helyen tenni, új környezetben. A szerző az olvasók elnézését kérve már nem kívánja részletezni az új helyre való utazást és az ottani eseményeket. Azonban a kislány továbbra is ragaszkodott a hitéhez.⁷⁵

⁷¹ NIL Heb 8°5710. 8-13.; Flesch: *An Eighteenth Century Narrative*, 399–403.

⁷² 1739-től 1814-ig élt. 1777–1780 között tanított Tallóson. Koltai Andrea: *Catalogus Religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997*. Budapest, 1998. 94.

⁷³ MNL OL, C 39 (Acta fund.) Lad. E. Fasc. 31. 1777/535.

⁷⁴ MNL OL, C 40 (Acta rel.), Lad. P. Fasc. 47. 1776/4837.

⁷⁵ NIL Heb 8°5710. 13.; Flesch: *An Eighteenth Century Narrative*, 403.

A szerző itt ismét eltér a levéltári forrásokban szereplő adatoktól. 1777. március 17-én ugyanis Mária Terézia érdeklődött a kislány sorsa felől az árvaház kurátorától. Eredeti rendelkezésében is szerepelt, hogy hatheti keresztény hitelvekben való oktatásban részesüljön, és amikor a megfelelő életkort eléri, akkor dönthet, mely vallásban kíván nevelkedni. A bábák említett vallomása alapján a kislány születési ideje 1763 decembere volt. Az árvaház kurátorát a kézirat szerzője úgy ábrázolta, mint egy másik ismeretlen hely elöljáróját. Valójában Balassa gróf válaszolt az uralkodónőnek. Az érdeklődés nem egyértelműen csak a kislányra vonatkozott, mivel a kurátornak éves jelentést kellett benyújtania az intézmény működéséről. Mégis, az a tény, hogy kiemelt jelentőséget kapott a kislány ügye, arra utal, hogy problémák merültek fel a nevelésével. A kurátor 1777. április 1-jén kelt jelentésében vázolja az uralkodónőnek fáradozásuk eredménytelenségét.⁷⁶ A kislány nem hajlandó semmiben sem eltérni hitelveitől, miként a tanító atya is közölte korábban. Balassa gróf jelentette ezt a helytartótanácsnak is. Mivel semmi reményt nem látott a kislány áttérésére, úgy vélte, egy másik helyre való átszállítás sem Pozsonyban, sem Magyarországon belül nem vezetne eredményre. Ugyanakkor felvetette, talán Bécsbe kellene átszállítani, és ott eredményt remélni. A kézirat szerzője vélhetően innen merítette azt a regényes fordulatot, hogy a kislányt Tallósról is elszállították.

A kislány szabadon bocsátása

A kéziratban a királynő 1777. május 11-én leiratban közölte, hogy a gyermek szabadon bocsátható. A levelet a hozzá küldöttségbe érkezők vették át. A kislányt Pozsonyba vitték, és ott ünnepelték hősie és állhatatos magatartásáért.⁷⁷

A szerző által közölt időpont egyértelműsíti a korábban említett dátumok összevisszaságát a műben. A levéltári források tanúbizonysága szerint valamivel korábban, 1777. május 2-án rendelkezett az uralkodónő a gyermek szabadon bocsátásáról, hangsúlyozva, hogy nincs remény a keresztény hitben való nevelésére.⁷⁸ A helytartótanács 1777. május 20-án adta hírül Somogy megyének és a veszprémi vikáriusnak az uralkodói döntést.⁷⁹ Az apához ekkor még nem jutott el a hír, hiszen 1777. május 16-án (esetleg 20-án)⁸⁰ újabb könyörgő levélben esedezett lánya hazaengedéséért.⁸¹

Az erkölcsi győzelem következménye

A szerző a kislány erkölcsi győzelme mellett kitartásának további befolyást is tulajdonít. Véleménye szerint a történetet elindító rendelet ezen események hatására vonta vissza az uralkodó.

Valójában az átkeresztelésekre vonatkozóan csupán 1782-ben került sor újabb rendelet kiadására, mely tisztázni kívánta az áttérés jogi kereteit. II. József a törvényes áttérés idejét tizennyolc éves korban állapította meg, noha szülői vagy uralkodói engedéllyel már tizen-

⁷⁶ MNL OL, C 39 (Acta fund.) Lad. E. Fasc. 31. 1777/1637.

⁷⁷ NIL Heb 8^o5710. 18.; Flesch: 1925. 406.

⁷⁸ MNL OL, C 39 (Acta fund.) Lad. E. Fasc. 31. 1777/2113.

⁷⁹ MNL OL, C 39 (Acta fund.) Lad. E. Fasc. 31. 1777/2621.

⁸⁰ A dokumentumon a fedlapon maradt fenn a két keltezés. A belső oldalon található kérvény dátum nélküli.

⁸¹ MNL OL, C 39 (Acta fund.) Lad. E. Fasc. 31. 1777/2113.

négy éves kortól mód nyílt erre. A rendelet tiltotta a bábáknak zsidó csecsemők megkeresztelését, de a kényszerkeresztelés intézményét továbbra is fenntartotta.⁸²

Összegzés

A sikertelen térítési történetet összegző mű hitelességét levéltári források támasztják alá. Az irodalmi alkotás a műfaji lehetőségeket kiaknázva egy megtörtént eseményt feldolgozva, megfelelő dramaturgiával és néhány kitalált elemmel színesítve kívánt példaértékű tettet állítani a közönség elé. A valláshoz, a hagyományos társadalom értékeihez való ragaszkodás eszméje magasztosul fel a műben. A levéltári forrásanyag nem homogén: hivatalos iratok, zsidó magánszemélyek kérelmei, illetve tanúvallomások alkotják. Nem csupán a világi, de az egyházi társadalom hangjai is megszólalnak a dokumentumok sorain keresztül. Az uralkodó, a falusi keresztény és zsidó lakosság, a felső és alsó papság képviselői is véleményt nyilvánítanak. A levéltári forrásanyag rávilágított a mű történeti gyengeségeire: egy nem létező rendelet közlése, a személynevek megváltoztatása, kisebb kronológiai csúsztatások, a bécsi zsidó közösség szerepének, illetve a hazaérkezés utáni ünneplésnek a bizonyíthatatlansága. A szerző a kislányt állítja a középpontba: szavain keresztül a hagyományos társadalmi értékek, a valláshoz való ragaszkodás nyer kifejezést. Hitéhez való állhatatossága segíti át minden megpróbáltatáson, ez tartja életben. Mindez útmutatás a zsidó közösség tagjainak, hogyan védelmezzék hitüket a keresztény társadalomban élve, bármilyen ígéretesnek vagy fenyegetettségnak kitéve. A kislány a szerző művében kifejezőeszközzé válik, amit az is mutat, hogy a szerző azon túlmenően, hogy egyetlen esetben említi, hogy Gitelnek hívták, soha többé nem nevezi nevén. Hozzá írt himnuszában, miközben méltatja hősiességét, amelyre mindenki örökké emlékezni fog, nem szólítja meg. A kislány az elszántság, hithűség megtestesítőjévé válik.

Ugyanakkor a levéltári források a történet más oldalát világítják meg. A kislány elszendője az eseményeknek, sorsáról a világi és egyházi keresztény, illetve a zsidó társadalom tanácskozik, vitatkozik, kérelmez, dönt. A kislányok zsidó néven említése még az apa (pontosabban apák) kérelmeiben sem történik meg. A két térítési történet lánygyermekének a keresztény neve a tanúk jegyzőkönyveiben maradt ránk. A források maguk is közvetítik az elszántságot: mind a keresztény, mind a zsidó társadalom részéről. Emellett képet festenek a jogi, közigazgatási útvesztőkről, amelyeket a történetben a vallási eszmékhez való ragaszkodás mindkét fél részére tartogat. A levéltári források kronológiai keretet biztosítanak a történetnek, a műben szereplő eseményeket néhol annál szűkszavúbban (így a pozsonyi közösség közbenjárása), néhol sokkal színesebben (tanúk vallomása) ábrázolják.

A mű és a levéltári források egyidejű ismerete arra enged következtetni, hogy az ismeretlen szerző maga is ismerte az eseményeket, vagy olvasta a dokumentumokat. Ez két feltevést enged meg. Talán ő is tevékenyen részt vállalt az eseményekben. Ugyanakkor, ha az eseményekkel szinte egy időben írta művét, hogyan volt a szerzőnek rálátása valamennyi szálon a cselekményekre? (Még akkor is kérdés ez, ha látható, hogy a göllei Matthias David is ismerte a plébános érveit.) Mindez igen hatékony információáramlást feltételezne. Másfelől talán éppen ez a bizonyítéka annak, hogy később keletkezett a mű – amikor még fontosabbnak tűnt a hagyományos értékrendhez való ragaszkodás jelentőségének hangsúlyozása. Mindez azonban csupán feltételezés marad a szerző személyének ismerete nélkül.

Kérdés továbbá, hogy a veszprémi rabbiként működő Joseph (Juspa) Flesch (1788–1854), akinek a birtokába került a kézirat, miért nem tette azt szélesebb körben ismertté.

⁸² MNL OL, A 39 (Acta gen.) 1782/2091.; 2509. sz.; Wolf: *Judentaufen*, 83–90.

Ha csupán az áttérési történetet állítjuk a középpontba, a lehetséges magyarázat talán az, hogy ekkor a bábák általi elkeresztelés már nem volt meghatározó, míg az önkéntes áttérők száma nem tűnt magasnak a zsidóság körében Magyarországon. Ugyanakkor, ha Flesch még néhány évvel tovább él, ő is időszerűnek találta volna közzétenni a kéziratot. A leghíresebb elkeresztelési eset a modernkori zsidóság történetében ugyanis 1858-ban történt. Ekkor a hétéves Edgardo Mortarát a pápai állam alá tartozó bolognai hatóság fogta el, miután kiderült, hogy egy szolga megkeresztelte őt csecsemőkorában. Az ügy nagy nyilvánosságot kapott, és elvezetett ahhoz az elképzeléshez, hogy a zsidóságnak a zsidó érdekek képviselőinek érdekében nemzetközi önszerveződésre és beavatkozásra van szüksége. Így került megalapításra került Párizsban 1860-ban az *Alliance israélite universelle* 1860-ban, amelynek egész Európában, így Magyarországon is létesültek képviselői. Alapítói közé tartozott az emigrációban élő egykori radikális reform rabbi és magyar forradalmár, Einhorn Ignác, avagy közismertebb nevén Horn Ede.⁸³

Egy sikertelen térítési történet elbeszélése (1778, NLI Heb 8°5710)84 *Jüdisch-Deutsch kéziratból átírta Chaya Bathya Markovits*

Vorwort

Der Schutz und die Gnade Gottes mit Euch allen, meine getreuen Brüder und Freunde!

Wie die Bäume des Waldes vor einem schrecklich fürchterlichen Sturm erbeben, so erzittert die Feder in meiner vor Furcht und Angst schrecklich bebenden Hand, als ich anfangen wollte, die mit eigenen Augen gesehenen, Schauer und Grausen erregenden Ereignisse mit schwachen Federzügen für die Nachwelt zum ewigen Andenken aufzuzeichnen. Wie soll ich aber beginnen eine über uns und unsere Kinder ergangene schreckliche Katastrophe zu beschreiben, zumal ich meiner Schwäche mir bewußt und und so arm an Worten bin? Setze ich mich nicht, mit einem solchen Vorgehen, dem gerechtesten Vorwurfe der gebildeten und gelehrten Männer aus, die mir zurufen: „Wie kannst du dich einer solch schwierigen, nur geübten Federn zukommenden Arbeit unterziehen? Wie kannst du mit deiner Armut an Sprache und Wissen dich an einen solch reichen Schatz wagen?“ Auf diese kräftigen an mich gestellten Fragen kann ich nur eine schwache Antwort geben: meine geehrten und gebildeten Leser möchten mehr auf die Tatsache, als auf die Sprache, in der sie erzählt und beschrieben wird, sehen, und dem Verfasser eine gütige Nachsicht zuteil werden lassen.

Übrigens wurde ich von meinen geehrten Freunden dazu dringend aufgefordert, die Geschichte, als Augenzeuge, niederzuschreiben und sie der Nachwelt aufzubewahren, und unsere Nachkommen durch dieselbe zum Lob und Preis der göttlichen Vorsehung, die uns mit ihrer himmlischen Macht in unsern Nöten, Drangsalen und Verfolgungen so kräftig beistand, aufzuschreiben.

Dies möge mir zur Entschuldigung dienen und die gefällige Nachsicht meiner geeigneten Leser erwirken!

⁸³ Lásd: Kertzer, David: *The Kidnapping of Edgardo Mortara*. New York, 1997.; Graetz, Michael: *The Jews in nineteenth-century France: From the French Revolution to the Alliance israélite universelle*. Trans. Todd, Jane Marie. Stanford, 1998.; Silber, Michael K.: Einhorn, Ignác in: *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, ed. Hundert, Gersohon. 2. vols. New Haven, 2008. 461–462.

⁸⁴ A szöveg az Izraeli Nemzeti Könyvtár (National Library of Israel) engedélyével kerül közlésre.

Und nun erhebe ich meine gefalteten Hände zu Dir, ewiger Vater Sternentragender: Mögest Du uns immer mit den Fittichen Deiner reichen Gnade schützen und schirmen, daß wir in den Kämpfen um Deine heilige Religion [nicht] unterliegen, sondern immer aus denselben siegreich [hervorgehen zu Deinem] Ruhme, zu Deiner Ehre und Herr[lichkeit, Gott] mit euch. Amen.

[1] Im Jahre fünftausendfünfhundertsechunddreißig der Erschaffung der Welt nach israelitischer Zeitrechnung [1775-76] zog sich ein schwarzes Ungewitter über dem bedrängten Haupte Israels zusammen.

Es erging ein königliches Dekret¹ an alle Städte und Dörfer Ungarens, wo nur Israeliten wohnen, mit dem ausdrücklich strengen Befehl also lautend: Alle von dieser Stunde neugeborenen israelitischen Kinder, ohne Unterschied des Geschlechtes müssen sofort [?] ...nd in der christlichen Religion sofort erzogen werden; nicht minder müssen von der Stunde dieses Befehls an alle Gemeinden Israels aufhören, und sich mit Christen amalgamieren. Dieses Edikt gelangte auch, wie natürlich in das Dorf Gilibe in Somogyer Komitat.² Der Dorfpfarrer war im allgemeinen ein schändlicher Judenfresser, vorzüglich aber hegte er die feindlichsten Gesinnungen gegen den daselbst wohnenden Israeliten namens R. Hirsch Leib.

Der Pfarrer sann auf alle mögliche Weise nach, eine günstige Gelegenheit zu erhalten [?], um den benannten R. Hirsch Leib ins Garn zu locken und ihn in der Seele zu kränken. Eines Tages ließ er ihn ins Komitat berufen und sagte zu ihm in Gegenwart der ganzen Kongregation: „Jude! Wisset, es stehet in meinem Gedenkbuche aufgezeichnet, was mir eine Hebamme vor Jahren erzählte: sie hatte nämlich vor elf Jahren einer Entbindung des Weibes Zipperl, die Frau von R. Hirsch Leib, beigestanden. Es war ein Mädchen, dem man den Namen Gitel beilegte. Ich nahm das Mädchen und ließ es mit Weihe-Wasser besprengen, mit einem Worte – ich taufte es! Dann schrieb ich an den Veszpremer Bischof, was ferner mit dem Mädchen geschehen soll? Er antwortete mir: Ich möchte das Kind einstweilen bei den Eltern lassen bis [es ent]wöhnt sei.“ Nun erhob sich der Pfarrer und fuhr in seiner Rede fort: „Der Hebamme gebot ich, die Sache unter dem Siegel der Verschwiegenheit zu halten, und nichts davon kundzumachen, bis sie von mir den Befehl haben wird. Wie gesagt, dieselbe ist schon lange [...] ...nte ich mich und dachte bei mir [...]

[2] „Warum erwachst du nicht, und warum schweigst du so lange in einer solch wichtigen Angelegenheit der Religion? Du bist Religionsvorsteher, mache dich auf! und erhebe deine Stimme zu den Richtern im Komitate, daß sie das von der Hebamme getaufte Kind in den heiligen Schoß der allein selig machenden Kirche zurückführen und Gott weihen.“

Der Pfarrer führte auch seinen grausamen Vorsatz aus, und erschien vors[?] Gericht mit der bewußten Anklage. Er sprach in der Kongregation: „Meine Herren! Die Tatsache verhält sich so, wie ich sie soeben berichtete, wenn sie es aber nicht glauben wollen, so könne sie sich dadurch überzeugen, indem die Sache schon seit langen Jahren in meinem glaubwürdigen Archive verzeichnet steht; sollten sie aber auch diesem keinen Glauben schenken wollen, so belieben sie die Hebamme rufen und beschwören zu lassen, und sie werden sehen, daß ich die reine Wahrheit gesprochen habe.“

Man ließ die Hebamme rufen und beschwören und sie bestätigte frech die schändlichen Worte des Judenfressers.

Am fünfzehnten Tage des elften Monates [1776. július 31.] desselben Jahres wurden vom Komitate Panduren nach dem Dorfe abgeschickt, mit dem Befehle das Haus des R.

¹ Ilyen rendelet nem létezett Mária Terézia (1740–1780) uralkodása alatt.

² Somogy megyében nem létezett Gilibe nevű település.

Hirsch Leib zu umzingeln und sich des Kindes zu bemächtigen; welchen Befehl sie auch – trotz den heißen Tränen, des unsäglichen Jammers der unglücklichen Eltern und des noch unglücklichen Kindes – treulich vollzogen. Das geliebte Kind wurde also aus den treuen Armen der Eltern gerissen und grausamer Weise fortgeschleppt.

Die betübten Eltern liefen bitter weinend und klagend den unerbittlichen Häschern nach, um wenigstens zu erfahren, wohin sie geführt und was mit dem armen Kinde geschehen we[rde].

Man führte das Mädchen geraden Wegs in das Haus des Pfarrers. Dasselbst angelangt, fing der Pfarrer an das Mädchen mit süßen, glatten, heuchlerischen Worten zu überreden, und es mit großen Versprechungen zu trösten; er sprach folgendes im freundlichsten Tone:

„Mein liebes [Kind! Achte] wohl auf meine Worte und nehme sie dir [3] zu Herzen; sie dienen dir zum Heil und begründen deine ewige Glückseligkeit. Siehe, ist es nicht besser bei uns zu bleiben. Welchen Nutzen oder Vorteil kann es dir gewähren, bei der Religion deiner Glaubensgenossen zu verharren; siehest du nicht, wie sie von allen Königen und Fürsten niedergehalten, und selbst von gemeinem Pöbel verhöhnt, verachtet, verstoßen und in den Staub getreten werden? Ganz anders und günstiger verhält es sich mit uns und unserem Glauben, der auch der wahrhafteste ist, und seine Anhänger werden geschätzt, geehrt und geachtet und sind überaus glücklich. Ergreife also unsern Glauben und halte daran fest, denn durch ihn kannst du die höchste Stufe der Ehre, der Würde, des Ruhmes und des Glückes ersteigen; was du wünschest und verlangest, und wäre es ein halbes Königreich! Du sollst es erhalten. Siehe nur, wenn nur einer von uns die Hand aufhebt, so laufen von euch schon fünf davon. Teures Kind, ich sage dir, bedenke diese erhabenen Vorzüge!“

Das Mädchen, welches die heuchlerischen Worte des Geistlichen ganz still und mit gesenkten Augen anhörte, erhob sich mit Würde, öffnete mit Weisheit den Mund und sprach mit fester, klangvoller Stimme:

"Mein Herr! Ich will mich bestreben nach Kräften, alle an mich gerichteten Fragen der Reihe nach, jede einzelne, zu beantworten. Mein Herr! Ich bin wohl in ihrem Zimmer und in ihrer Macht, ich bin fern von meinen geliebten Eltern, Anverwandten und Glaubensgenossen. Ich stehe allein hier, ein wehrloses, schwaches Mädchen; sie können mich aber verführen[?] und mit mir machen was sie wollen; vergessen sie aber nicht, daß ich vor Gott stehe, dessen Herrlichkeit die ganze Welt erfüllt und erhält, auf dessen Schutz ich vertraue; ich stehe vor dem Gotte Israels, der seine Kinder, wenn sie auch in den größten Bedrängnissen sind, nie verlassen hat und niemals verläßt. Dieser [4] Allmächtige wird auch mit mit den Fittichen seiner Huld beschützen und aus ihrer Gewalt erretten! Hören sie also, mein Herr, wenn sie mir auch dieses Haus voll mit Silber und Gold und Juwelen anfüllen: so werde ich doch nicht ein Haarbreit von meiner angestammten väterlichen Religion abweichen, und so lange ich lebe, werde ich den Gesetzen, Geboten und Vorschriften meines Gottes treue bleiben, denn nur er ist unser Vater und König, der uns vor allen euren Verfolgungen schützt und schirmt! Womit sie mich aber locken wollen, daß ihr auf dem höchsten Punkte der Ehre stehet, während wir in den Staub gedrückt sind; so will ich ihnen die Ursache sagen, warum dieses verkehrte Verhalten stattfindet: wir schmachten in dieser finstern Knechtschaft, unter diesem eisernen Druck des sklavischen Joches, weil wir gesündigt gegen die göttliche Religion und ihren Gesetzen zuwider gehandelt haben; aber warten sie nur, es ist noch nicht das Ende aller Tage: bald wird sich Gott seines verlassenen und von euch hart gedrückten Volkes, wie ein liebevoller Vater seines verstoßenen Kindes erbarmen, und uns die Sonne der glücklichen Freiheit erblicken lassen. Dann werden die Rollen zu eurem Erstaunen gewechselt werden: wir werden die Stufen des Ruhmes bestei-

gen und ihr werdet in den Staub sinken, und selbst von dem uns verursachten Rauschen eines zerknickten Blattes werden schon Hunderte von euch vor Schrecken davonlaufen! Wie ihr mit uns verfuhrer, so werden wir mit euch verfahren und Gleiches mit Gleichem vergelten!"

Obgleich der Pfarrer von der kräftigen Unerschrockenheit dieses so kleinen Mädchens verblüfft war, und von der Felsenfestigkeit ihrer Widerlegung vollkommen überzeugt war; so unterließ er es doch nicht, mit den süßesten Worten und den schmeichelhaftesten Versprechungen seine Bekehrungsversuche bei dem klugen Mädchen einige Mal [5] zu wiederholen. Nach drei Tagen aber überzeugte er sich, daß seine ausgespannten Netze nichts zu fangen vermochten, und sein ausgestreuter Same auf einen harten Felsen gefallen ist[?], wo er keine Wurzel fassen konnte.

Da er also einsah, daß alle seine Worte fruchtlos verschwendet seien: so schickt er sie zum Herrn Vizegespan⁴ der sie in sein finsternes Gefängnis werfen ließ. Da machte man bald mit Versprechungen, bald mit grausamer Härte und schrecklicher Züchtigung, – sie mußte nämlich den ganzen Tag und einen großen Teil der Nacht saure Arbeiten verrichten, und anstatt des Essens beam sie Peitschenhiebe! – alle möglichen Versuche sie zu bekehren; aber sie gab weder ihren Schmeichlern, noch ihren Peinigern Gehör. Sie vertraute auf Gott und faßte noch mehr den festen Vorsatz, nie von den Gesetzen Gottes abzuweichen, und ihrer Religion treue zu bleiben – und sollte man sie auch zu Tode quälen!

Mit diesen Vorsätzen in der Seele, mit diesem Willen in der Brust, mit dieser Gottegebenheit im Herzen – kam es ihr ganz und gar nicht überrascht[!], als sie der Vizegespan eines Tages aus dem Kerker holen und vor sich bringen ließ, und redete sie ganz barsch folgendermaßen an:

„Du eigensinniges Mädchen! Sage mir einmal, wie lange wirst du dich noch weigern und halsstarrig bleiben unsere Religion anzunehmen, und dich dem ausdrücklichen Befehl des Königs widersetzen? Wisse, junges Mädchen, auf deine störrige Widersetzlichkeit ist der schändlichste und der martervollste Tod gesetzt!!“

Ganz unerschrocken – was der Herr Vizegespan natürlich gar nicht erwarten konnte und daher sehr überrascht war – hörte das Mädchen diese fürchterliche Drohung und antwortete mit einem bitteren Lächeln:

„Gnädiger Herr! Ich wage es das Edikt Seiner Majestät des Königs in kurzen, bescheidenen Worten zu kommentieren. [6] Der Befehl des Königs kann sich nur auf meinen Leib erstrecken, den kann er mir auch nach Belieben nehmen; über meine Seele, die ein Teil Gottes ist und ebenso unsterblich wie Gott ist, kann er nicht gebieten. Die Seele bewahre ich meinem Gotte im Himmel. Erschlaget und mordet mich wie ihr wollet, ich werde meinen Entschluß: meiner heiligen Religion anzuhängen, bis zum letzten Seufzer meines Lebens nicht ändern!“

Der Vizegespan erwiderte er nichts, sondern sah sie schweigend und bewundernd an, und ließ sie ins Gefängnis zurückführen.

Die frommen und trostlosen Eltern hörten nicht auf zu weinen, zu klagen, zu fasten und fromme Spenden an Arme auszuteilen. Sie schonten auch kein materielles und pekuniäres Mittel bei allen Komitatsherren, ihre Freiheit zu erwirken; aber Bitten, Weinen, Klagen, Instanzen und Geld vermochten es nicht dieselbe zu Stande zu bringen.

Es blieb der unglücklichen Jungfrau nur eines von den zwei schrecklichen Übeln: entweder zur christlichen Religion überzutreten – oder eines martervollen Todes zu sterben; das unvergleichliche Mädchen war fest entschlossen, letzteres ersterem vorzuziehen.

⁴ Vicsispán, alispán.

Da die unglücklichen Eltern alle ihre schwachen Hoffnungen, beim Komitate etwas Günstiges für ihre Tochter zu erwirken, durch schöne Abweisung aufgeben mußten; so entschloß sich der Vater nach Preßburg zu reisen, um daselbst die gütige Fürsprache des angesehensten Israeliten in Anspruch zu nehmen. Er ließ zu diesem Behufe alle Mitglieder des Vorstandes zusammenrufen, und unter heißen Tränen eines von Kummer und Sorgen schwer gebeugten Vaters erzählte er ihnen das Vorgefallene, und bat flehentlich um ihren Einfluß und Beistand – und zwar wünsche er nur ihren Rat und Fürsprache, denn die etwaigen Kosten will er schon selbst bestreiten – ja, das letzte Hemd will er hingeben, um nur das geliebte Kind vom schmachvollen Gefängnisse befreien und es bei seiner Religion zu erhalten.

Die frommen Mitglieder des Gemeinde-Vorstandes waren von [7] der schrecklichen traurigen Geschichte sehr berührt und einstimmig versprachen sie dem jammernden Vater, alle die ihrer Macht nur zur Verfügung stehenden Kräfte aufbieten: dem irdischen Vater den lebendigen Leib, und dem himmlischen Vater die lebendige, von dem glühendsten Glauben durchdrungene Seele zurück zu verschaffen. Es wurden sogleich aus ihrer Mitte die bedeutendsten, angesehensten und einflußreichsten Männer gewählt, und als Deputation zu Seiner Majestät dem König nach Wien abgeschickt.

Vor allem ging die Deputation zu den vornehmsten Israeliten Wiens, um sich mit ihnen über diese so wichtige Sache gründlich [zu] besprechen und die Audienz beim König zu ermitteln.

Die Deputation fand bei ihnen nicht nur die freundlichste Aufnahme und die herzlichste Teilnahme, sondern sie versprachen sogar, sie mit Rat und Tat zu unterstützen. Es gestaltete sich also eine zweifache Deputation, von Preßburg und Wien, nämlich sie gingen zuerst zu einigen Ratsherrn, die ihnen den Bescheid gaben:

„Sie möchten eine Instanz etwa folgenden Inhalts an den König richten: daß das von jenem Geistlichen eingereichte Dokument falsch sei – das Mädchen wäre noch nicht getauft worden. Er wäre mit der Hebamme einverstanden [d. h. abgesprochen] und [hätte] sie verleitet falsch zu schwören; – die ganze Sache wäre nur von dem Pfarrer und der Hebamme erdichtet, und wollten, durch diese schändliche Lüge, eine harmlose Familie in Trauer und Jammer stürzen und sie unglücklich machen.“

Die Bittschrift wurde eingereicht und sogleich verlesen. Aber leider wurden sie in ihren sehnlichsten Hoffnungen schrecklich getäuscht. Der König gab ein ... Reskript, die kurzen aber niederschmetternden Worte enthaltend:

[8] „Ein Kind, welches einmal getauft wurde – kann nicht mehr den Israeliten angehören!“

Die Deputation kam also, zum Schrecken und zur tiefen Trauer der jammernden Eltern, unverrichteter Sache zurück.

Vier Monate saß die Jungfrau schon im Gefängnisse und hatte alle nur erdenkliche Schmach und Schande zu erdulden; nichts desto weniger blieb sie standhaft wie ein Felsen, an den die brausenden Wellen vergebens schlugen, sie können ihn nicht von der Stelle bringen. – Man wollte ihr mit Gewalt verbotene Speisen aufdrängen; aber sie wies sie mit Verachten zurück, und aß nichts mehr als trockenes Brot und trank nur Wasser. Man wollte sie zwingen vor den heiligen Bildern niederzuknieen, sie anbeten und den Rosenkranz zu küssen; aber sie warf sich immer in der entgegengesetzten Seite aufs Gesicht, und niemand vermochte sie aufzuheben als wäre sie gebannt an die Erde, und so entging sie dem unwürdigen Zwange.

Die freudlichen Männer Preßburgs und Wiens ruhten aber und wagten nochmals die Fürstenburg zu betreten und den König mit Bitten zu bestürmen – den fast zu Tode Eltern ihr geliebtes Kind wieder zu schenken.

Sie sagten unter andern: „Daß es nutzlos wäre das Kind noch länger im Gefängnisse schmachten schmachten zu lassen, da sie sich schon zur Genüge überzeugt haben, daß alle Mittel der Bekehrungsversuche bei dem Mädchen fehlschlügen – und in hundert Jahren würden sie auch nichts richten.“

Der König wies die Deputation abermals zurück, aber mit kränkenderen Worten; sein zweites Reskript lautete:

„Das Mädchen weist überdies die Bekehrungsversuche zurück, weil es die heilsamen Lehren der christlichen und nur allein seligmachenden Religion nicht kennt. Man soll sie daher aus diesem Gefängnisse nehmen, und sie an den Ort Tallos [9] versetzen.⁵ Dort ist ein Stift, wo mehrere christliche Kinder verpflegt, erzogen und belehrt werden; da soll sie mit diesen Kindern Umgang pflegen und sich mit ihnen unterhalten; ferner wird man sie mit den lieblichen Grundsätzen der christlichen Religion vertraut machen, und sie in deren Geheimnissen unterrichten. Da soll sie drei Monate verweilen; dann soll eine Kommission von zwei unparteiischen Männern ernannt werden, die sie zu erforschen haben, zu welcher von den beiden Religionen sie sich bekennen will: zu welcher sie sich dann bekennen wird, der soll sie angehören.“

As die armen Eltern diesen Bescheid hörten, waren sie noch mehr untröstlich, weil sie fürchteten, daß das liebe aber doch noch unerfahrene Kind durch solche Mittel doch überführt werden könnte, und sie weinten glühende Tränen.

Die Wohnung der Eltern war ungefähr eine Stunde Wegs entfernt von jener des Herrn Vizegespan, wo ihre Tochter gefangen saß.

Nach einer in Kummer und Tränen durchwachten Nacht machten sich die Eltern des frühen Morgens auf den Weg zum Herrn Vizegespan, um von ihm die Gnade zu erfahren, ihrer Tochter vor der Abreise nach Tallos welches drei Tagreisen von ihrem Orte entfernt war, noch einmal sehen zu dürfen. Das war Donnerstag den achtzehnten Cheshvan Fünftausendfünfhundertsiebenunddreißig nach Erschaffung der Welt [1776. október 31.].

Mit harter Mühe und durch vieles Bitten gestattete er ihnen diesen so süßen Wunsch, ihre Tochter vielleicht zum letzten Male sehen zu können.

Als die Tochter ihre geliebten Eltern erblickte, war sie höchst überrascht und weinte Freudentränen. Denn sie glaubte sie kommen sie aus dem schmachtenden Kerker zu befreien; aber welche Feder vermag die herzerreißende Szene, welche [10] diesem Besuche folgte, zu beschreiben, als ihr der Vater eröffnete, daß er nur gekommen sei von ihr – vielleicht auf immer – Abschied [zu] nehmen, und sie zur unerschütterlichen Standhaftigkeit zu ermahnen, weil sie noch heute nach einem andern Orte versetzt wird!

Nachdem sie sich gegenseitig sattsam ausgeweint hatten und dem Altare der Eltern- und Kinderliebe den nötigen Tribut gezollt, trat eine fürchterliche Pause ein – die Tochter wischte sich die Tränen aus den flutenden Augen, und sprach festen Sinnes also zum Vater: „Teurer Vater! Es ist Gottes Wille, mich auf eine sehr schwere Probe zu stellen, und ich ergebe mich in seinen heiligen Willen; aber verzage nicht, teurer Vater, und fürchte nichts! Ich werde die Probe mit Gottes Hilfe heldenmütig bestehen. So lange ich lebe, werde ich Gott und meinen geliebten Eltern treu bleiben! Aber bevor ich mich von euch trenne, segne mich, Vater!“ Alle weinten so heftig bei diesem Segen, daß selbst die umstehenden Kerker-

⁵ Tallósi árvaház. Eszterházy birtokon Mária Terézia uralkodása alatt alapított konvertita árvaház.

diener so berührt wurden, daß sich die Eisrinde ihres Herzens löste und sie zerflossen in Tränen!

Voll Jammer schieden die armen Eltern von der unglücklichen Tochter. Drei Tage dauerte die Reise, nämlich Donnerstag, Freitag und *Sabbath*. Als sie am Sabbath fahren mußte, brach ihr das fromme Herz.

Sonntag früh am einundzwanzigsten des Monats Cheshvan [november 03.] gelangte sie an den neuen Ort ihrer traurigen Bestimmung.

Auch dort blieb sie die fromme würdige Tochter, und hielt sich an der Quelle des ewigen Lebens: an Gott und seine heilige Religion. Sie pflog keinen Umgang mit den christlichen Kindern; sie nahm keinen Anteil an ihren Unterhaltungen und Vergnügungen.

Als man sie *Deutsch* schreiben lehren wollte, sprach sie: „Ich mag diese Schrift nicht lernen – ich will keinen Nutzen von euch und mag euch nicht gefallen; mein einziger Wunsch ist, zu meinen geliebten Eltern zurück zu kehren und dort werde [11] ich lernen, was meine Eltern wünschen werden: ich will nur Gott und ihnen zu Willen lernen und handeln.“

Auch die Kleidungsstücke, die man den Zöglingen jenes Stiftes verabreicht, wies sie mit Abscheu zurück; nicht einmal ein Schuh- oder Strumpfband nahm sie an.

Abends ging sie in ihr für sie bestimmtes Zimmer und als sie sich ins Bett legen wollte, sah sie ein Kreuz, welches über dem Bette hang. – „Da hinein lege ich mich nicht;“ sagte sie zu sich selbst, „ich kann mich schon auf die Erde hinlegen und ruhig schlafen.“ Und als sie der Aufseher fragte: „Warum sie sich nicht lieber ins Bett lege?“ Da antwortete sie:

„Vor euerem Gotte hege ich eine gewaltige Furcht – ich könnte in der Nacht im Traume dieses schrecklich drohende Kreuz vor mir sehen, woran ich nie gewöhnt war. So liege ich lieber. Ich könnte vor Schrecken und Angst wahnsinnig werden.“

„Albernes Kind“, versetzte der Inspektor, „Wie kannst du dich nur vor einem Stück Holz fürchten! Kann es dich denn beschädigen?“

„Ha!“ erwiderte das kluge Mädchen, „Jetzt, Herr Inspektor, haben sie sich in ihren eigenen Netzen selbst gefangen! Wenn dieses Stück Holz nicht nützen und nicht schaden kann: warum seit ihr so dumm, es als euren Gott und Vater anzurufen, und harret seiner Hilfe? Welche Hilfe kann ein Block, welchen Schutz kann ein Klotz verschaffen?!“

Der Aufseher biß sich in die dünnen Lippen, wurde bis über die Ohren rot vor Scham und entfernte sich. Als bald erschien ein Diener, der ihr ein anderes Bett anzeigte, in welchem sie nach verrichtetem Abendgebete, mit reinem Gewissen den Schlaf der frommen Unschuld entschlief.

Des Morgens erwachte sie und wurde in den Saal geführt, wo sie die schlagendsten und treffendsten Antworten auf [12] [die] an sie gestellten verfänglichen Fragen gab. Nun aber sollte die Frage strenger, ja, ich möchte sagen, eine Feuer-Frage werden:

Es waren nämlich in dieser Anstalt auch andere israelitische Kinder, die nicht nur alle die ihnen vorgesetzten verbotenen Speisen mitgenossen, sondern sie beteten auch schon auf christliche Weise und waren schon bekehrt.

Jetzt vereinigen sich die Vorsteher dieses Stiftes mit den israelitischen Kindern, um ihre Bekehrungsversuche wirksamer zu machen. Die Kinder redeten das Mädchen also folgendermaßen an:

„Teure Schwester! Höre die Stimme deiner dir wohlwollenden Brüder: Auch wir sind von einem Stamme, auch wir sind [als] Israeliten geboren; allein durch reifliches Nachdenken habe wir die Überzeugung gewonnen, daß wir lange genug bei unsern verblendeten Vätern in der tiefsten Finsternis wandelten, – nur seitdem wir hier diesen heilsamen Unterricht genießen, ist uns ein neues hellstrahlendes Licht aufgegangen – die Finsternis ist

gewichen und wir sehen klar: Warum sollst du also dies nicht einsehen und noch immer im Finstern herumtappen?! Wir sagen es dir aufrichtig, wenn du dich nicht zu uns gesellest, so werden dich die Schatten des Todes umfängen, und du fährst in die glühende Hölle!”

Mit klarem Geiste erwidert sie:

„Meine Freunde! Ich bedaure euch vom Grunde meines Herzens, denn ihr seid im Irrtum; euer Licht, welches ihr jetzt sehet, gleicht dem Blitze in einer stürmischen Nacht, der nur auf einen Augenblick erscheint und blendet, um dann in eine noch tiefere Finsternis zu versetzen. – Euch locken jetzt die Leckerbissen, die man euch verabreicht, und die Gunst, die euch von den Herren bezeugt wird, weil ihr euch in eurer Verblendung so willig zeigt den wahren Gott so schnöde zu verlassen; aber die Zeit rollt im schnellen Fluge dahin – die Leckerbissen werden aufhören – Herren-Gunst währt nicht lange, und ihr werdet es bitter bereuen, wenn der Zahltag des Herrn unseres allmächtigen Gottes kommt: ihr werdet euch eurer begangenen Sünden schämen, und die strenge(?) Strafe erwartet euch! Meine Leidenszeit [13] wird auch bald ein Ende nehmen, und mich erwartet der unbegrenzte Lohn Gottes, des Gottes, der sich unsern Propheten und unsern Vätern offenbarte und uns seine wahrhaftige heilige Religion zuteil werden ließ, die uns sicher beglückt!”

So entging sie also auch diesen gefährlichen Schlingen, und die schändlichen Bekehrer mussten – beschämt vor dieser heiligen gottbegeisterten Jungfrau – zurückweichen.

Wenn alles sich zur Tafel setzte, blieb sie ihrem Winkel und aß nur trockenes Brot und trank nur Wasser. – Aber immer mit Vor- und Nachsegnen; wenn sich die Andern zu den christlichen Gebeten versammelten, da blieb sie fern und betete Hebräisch zu ihrem Gotte; am Sabbath verrichtete sie nicht die mindeste Arbeit, trotz der Strenge, womit man sie dazu zwingen wollte; an diesem heiligen Tage wechselte immer die Kleider, zog sich rein an und betete den ganzen Tag.

An den christlichen Fest- und Feiertagen zog sie immer schwarze Kleider an und trauerte. Montag und Donnerstag brachte sie immer mit Fasten und Weinen zu, wie es auch ihre Eltern getan hatten.

Die Deputation war immer gespannt auf den Ausgang dieser Sache, und wurde sehr freudig überrascht, als sie erfuhren, mit welchem Heldenmute die Jungfrau ihre harte Probe überstand.

Sie machte sich also neuerdings auf und ließ kein Mittel unversucht, um bei den Großen des Landes die Begnadigung des Mädchens zu erlehen.

„Die drei Monate der Feuerprobe,” sprach die Deputation, „sind bereits zu Ende; jetzt soll die Kommission von unparteiischen Männern ernannt werden, und die Jungfrau erforschen, zu welcher Religion sie sich erklären will.”

Auch der Inspektor schrieb an die Statthalterei, daß [er sich ver]gebens bemüht habe die Jungfrau zu bekehren, und alles war fruchtlos – sie bleibt halsstarrig bei ihrem Glauben.

„Jetzt aber ist eine andere Furcht”, fügte er seinem Bericht [14] bei: „Die heilige Jungfrau könnte – wenn man sie noch länger in diesem Stifte lasse – die schon bekehrten israelitischen Kinder wieder zurücklocken; es wäre also ratsamer, sie zu ihren Eltern zurückzuschicken, damit sie nicht schade und unsere gemachte Beute entreisse. Und in der Tat, welche Schande würde das für und unsere Religion sein, wenn ein einfaches Judenmädchen über uns den Sieg gewänne!”

Dieser triftige Grund war der Statthalterei sehr einleuchtend, und bewog sie den Entlassungsbrief also gleich auszufertigen. Er wurde wegen Ratifikation zum König abgeschickt. Der König weigerte sich aber die Entlassung zu ratifizieren und sprach: „Es ist wohl wahr, was ihr saget, daß ein Mädchen mit solcher Felsenfestigkeit könnte sehr leicht

mit ihrer Klugheit die schon bekehrten israelitischen Kinder wieder zum Judentum zurückführen; aber das ist noch kein Grund, um sie gänzlich zu entlassen. Wir werden sie noch an einen andern Ort schicken, und dort die Bekehrungsversuche bei ihr wieder erneuern; vielleicht könnte man sie doch überführen – und das wäre für uns ein unberechenbarer Genuß, denn sie würde nach der Überzeugung, beim Christentume ebenso fest beharren, als sie jetzt beim Judentume beharrt, und könnte eine ganze Schar von ihren Glaubensgenossen uns zuführen.“

Meine geehrten Leser werden mir die Schilderung der Jammerszene gerne[?] erlassen, welche bei Eltern und Kind stattfand, als sie sahen, wie alle Säulen ihrer Hoffnungen einstürzten, wie alle die schönen Blasen[?] der süßen Erwartungen so schnell vom Sturme dieses königlichen Ediktes zerknickt wurden!

Überhaupt kann man sich eine solch unglückliche Lage eher denken als beschreiben.

Aber auch an dem neuen Orte ihrer Verbannung blieb sie fest und treue, und glich der hundertjährigen am lebendigen Quell gepflanzten Eiche, die die heftigsten Stürme der Welt nicht zu entwurzeln vermochten!

[15] Eines Tages trat ein großer Herr von den Angesehensten des Ortes in ihr Zimmer und grüßte sie recht freundlich; er nahm sie bei der Hand und sprach zu ihr:

„Meine Tochter! Rate mir selber, was man mit dir anfangen soll?“

„O, mein Herr!“ erwiderte die Jungfrau mit klugem und bescheidenem Sinne: „Mein ganz untertänigster Rat wäre – mich in Frieden zu meinen armen Eltern und trostlosen Eltern ziehen zu lassen, und wir wären der gegenseitigen Sorge überhoben.“

„Gott bewahre!“ erwiderte der Herr: „Wie kannst dir nur so etwas Albernese einfallen? Wir werden dich hier halten, bis du mehr zu Kräften und Verstand kommest, um deine Verblendung einzusehen, und dich in den heiligen Schoß unserer göttlichen Religion zu begeben.“

„Im Gegenteil, mein Herr!“ versetzte das Mädchen: „Gott bewahre mich so etwas Böses gar zu denken; ich wiederhole ihnen vielmehr meinen festen Entschluß, eher zu sterben, als eine andere Religion anzunehmen.“

Da sagte der Herr mit seiner schlaun Verschmitztheit:

„Liebes, einfältiges Kind! Du brauchst ja unsere Religion nicht mehr anzunehmen; denn da du bereits getauft bist, so gehörst du ohne ein ferneres Hinzutun uns mit Leib und Seele, zumal die ganze Umwandlung in der Taufe besteht, damit hast du deine frühere Religion abgespült und abgewaschen, und bist für die neue gereinigt.“

Da stand die Jungfrau auf und richtete ihren klugen Blich auf den Herrn und sprach:

„Erlauben sie mir noch dies einzige Mal meine schwachen Worte an sie zu richten: Wenn alle die nur mit dem Weihwasser besprengt werden, ohne jede anderwärtige Überzeugung, schon Christen sind; so muß ich ihnen sagen, [16] daß ihre Religion null und nichtig ist; denn trotz dem Weihwasser, womit ich – wie sie aussagen – besprengt sein sollte, fühle ich die gründliche Überzeugung in meinem tiefsten Innern, daß ich die wahre Religion besitze, während die eurige nur ein Hirngespinnst ist, die ich mit aller Überzeugung meiner Seele verachte!“

„Übrigens muß ich ihnen sagen, meine Herr!“ – es waren nämlich während dieser Unterredung viele Herrn ins Zimmer getreten und hörten zu, die Jungfrau richtete also ihre Worte an die ganze Versammlung – „Ja, ich muß ihnen sagen, meine Herren, daß jener Geistliche, der vorgibt mich getauft zu haben, sehr töricht gehandelt hat, daß er so lange schwieg, und verdient den gerechten Zorn des Königs und der ganzen christlichen Welt! Warum wartete mit seiner Anklage bis zu meinem elften Jahre, wo ich bei reifem Verstan-

de bin, und schon verstehe zu unterscheiden zwischen Gut und Böse, zwischen Bitter und Süß, zwischen Licht und Finsternis, wo ich natürlich aus reiner Überzeugung euer Religion nicht annehmen werde und nicht annehmen kann; warum ist er mit seiner verschmitzten Lüge nicht hervorgetreten, als ich noch Säugling war, oder im Alter von vier Jahren, wo ich mich als Verstandlose, und meiner Würde als Israelitin unbewußt, sehr leicht euerem Willen hingegen hätte? Sie sehen, meine Herren, daß dieser Geistliche nicht recht bei Sinnen gewesen sein muß, und wie kann man auf die Worte eines wahnsinnigen Narren etwas geben!"

Wie ein schlagender Blitz hat die Rede dieses klugen Mädchens die ganze Versammlung niedergedonnert! Alles staunte [17] das von Gott begeisterte Mädchen an, und schenkte der Jungfrau bei allen, die sie hörten, Gunst und Gnade, und niemand wagte es, ihr etwas darauf zu erwidern.

Die Zeit schlich dahin mit gleichem festen Sand[?]. Es wurde den betübten Eltern immer mehr angst und bange um das geliebte Kind.

Sie sportnen die Deputation also abermals an, noch einen und den letzten versuch zu machen das Kind zu retten.

Mit dieser Deputation vereinigten sich diesmal die obengenannten Herren, um sie mit den eindringlichsten Reden zu unterstützen. Sie erklärten:

„Daß alle bei dem Mädchen gemachten Versuche scheiterten und zerflossen wie Seifenblasen; und alles was man mit der Jungfrau noch unternehmen möchte, würde fruchtlos sein – sie bleibt fest bei ihrer Religion.“

Nachdem die Stürme seit einer langen Reihe von bitteren Monaten so fürchterlich gewütet und den Baum der Hoffnung fast ganz entblättert hatte – gang allmählich die Sonne wieder auf in ihrem prachtvollen Glanze, und erquickte die unglückliche Familie mit ihren freundlichen Strahlen: Die Zweige der Hoffnung fingen wieder zu grünen und zu blühen an.

Der König wurde endlich erweicht und erließ ein Reskript: „Daß man die Jungfrau sogleich ihrer Haft entlasse und zu ihren Eltern schicke.“

Dies geschah an einem Sonntag am Vierten des Monats Iyar im Jahre Fünftausend-fünfhundertsiebenunddreißig nach Erschöpfung der Welt [1777. május 11.].

Als die Herren das günstige Reskript zu Händen bekamen, liefen sie gleich der Jungfrau die glückliche Botschaft zu hinterbringen. Es versammelten sich um sie viele Israeliten und staunten sie an. – Da sprachen die Herren:

[18]„Meine Freunde! Wir freuen uns recht herzlich, sie euch wieder zurück zu geben, sie hat unser aller Bewunderung verdient. Jetzt weilet nicht und führet sie mit Sang und Klang nach Preßburg. Es wird euch niemand mehr in den Weg treten.“

Und zu dem Mädchen sprachen sie:

„Gott, der dich bisher geleitet hat, wird dich immer schützen und beglücken. Du wirst ein Muster der Nachahmung und und Bewunderung für deine Glaubensgenossen und für's ganze Land werden!“

Sie machten sich allsogleich auf den Weg, begleitet von dem Segen und den Glückwünschen aller Umstehenden ohne Unterschied der Konfession, und gelangten noch denselben Abend nach Preßburg. Da wurden sie von einer großen Menge recht freundlich begrüßt, unter welcher sich natürlich auch ihre Eltern befanden.

Die so tiefe Trauer verwandelte sich in die reinste Freude! Und wer vermag die entzückende Freude der Wiedersehung von Eltern und Kind und all den gutherzigen Freunden, die an ihrem Schicksale teilnahmen, zu beschreiben? So eine Szene muß man sich denken oder selbst mitansehen.

Jeder hielt die Jungfrau für einen heiligen und gottgesegneten Engel, da sie mit solch unerschütterlicher Beharrlichkeit und Standhaftigkeit, so vielen ihr gelegten Schlingen und Versuchungen so sinnreich entging und ihre Feinde zu Schanden machte; jeder gestand, daß dies ein beispielloses Ereignis in den Annalen Israels ist!

Die Jungfrau hat nicht nur für sich allein gewirkt, sondern für [19] ganz Israel; denn nach einigen Tagen erschien ein zweites Reskript vom König, welches den ersten grausamen Befehl der Taufgeschichte und der Auflösung der Gemeinden vernichtete, und das schmachtende Israel atmete und lebte wieder frei auf.

Brüder und Freunde! Fallet nieder auf euren Knieen zur Anbetung unseres Gottes, der nicht schläft und nicht schlummert mit seiner Allmacht zu beschützen sein Volk Israel!

Gott mit Euch und mit mir Amen.

Geschrieben im Jahre Fünftausendfünfhundertachtunddreißig der Erschöpfung der Welt nach israelitischer Zeitrechnung [1777-78]

[20] Gesegnet bist Du! Dein göttlicher Verstand gesegnet!
Dein großer Lohn ist bei Gott und Menschen aufbewahrt;
Dein Andenken wird nie schwinden von Deinen Nachkommen!
Noch bist Du geschmückt mit dem prächtigen Ehrenkranz,
Im Himmel ist Dein hoher Sitz, der erste in Glanz;
Die Herrlichkeit Gottes muß Dich dort bestrahlen!

Du hast Macht gezeigt, Dich mit Heldenmut umgürtet,
Die stärkste Manneskraft hat Deine Lenden umschlungen,
Felsenfest standest Du und wichest nicht vom richtigen Weg;
Auf den Gott der Israeliten vertraute Dein frommes Herz,
Ihm opferst Du Deinen Leib, Deine Seele und Deinen Geist:
Vor fremden Götzen beugtest Du nicht das Knie!

Von Gott hochbegeistertes Mädchen! Wenn auch jung und zart an Jahren,
Warst Du stark und mächtig, wie ein kräftiger Mann in den besten Jahren;
Dein Engelsmund war ein zweischneidiges Schwert, ein spitzer Dolch!
„Gottes Religion ist mir in Flammenzügen ins Herz gegraben;
Wenn ihr mich auch quälend, marternd testet[?] – ich gebe sie nicht auf!“
So sprach sie mit Entschlossenheit zu jenen Tyrannen des Landes.

Mit unerschrockener, felsenfester Stirne sprach sie:
„Ihr Mordsüchtigen! Ihr könnt nur meinen Leib töten;
Über meine Seele habt ihr keine Macht – ihr Los ist lieblich.
Dort in den Sternenhöhen ist ihr ein Sitz bereitet,
Unter dem Schutz Gottes wird sie friedlich ruhen,
Und verachten alle eure Torheiten, wie eure Freudengenüsse!“

Ende.

ERZSÉBET MISLOVICS – MICHAEL K. SILBER

An Account of an Unsuccessful Conversion in the 18th Century

This study is the methodological analysis of a literary presentation and its historical sources of an account of an unsuccessful conversion in Hungary in the 18th century.

During the second half of the 18th century, Hungarian Jews lodged several complaints to the monarch, providing accounts of their children's christening in their infancy. An unknown author, presumably a contemporary, depicted the christening of a young Jewish girl in a literary work, and the struggle between the Jewish and the Christian communities over the girl's education sometime later. The story reveals that the young girl persevered and was determined to keep her Jewish faith.

Although the manuscript of the account came into the possession of Joseph (Juspa) Flesch, (1788–1854) rabbi of Veszprém, sometime during the first half of the 19th century, it was published only in 1925 by his great-grandson, and then only in an English translation. The authenticity of the literary piece of the unsuccessful conversion is verified by archival sources. Fictitious events enrich the work in several cases, presenting her exemplary deeds to the public by spiritualizing the girl's attachment to her Jewish religion and to traditional values. The archival sources testifying to the events, reflect the voices of representatives of the church and secular society and illustrate the procedure of official bodies in certain christening ceremonies as well as the options of individuals in these processes.

Nevertheless, the literary piece conceals some questions: did its author live when these events took place as the manuscript states, or as the linguistic evidence of the account seems to suggest, much later, at the beginning of the 19th century? Why was the manuscript not published at this time?

The analysis is followed by a transcription of the manuscript from the original Jüdisch-Deutsch, that is Judeo-German in Hebrew characters.